شاہ
پسون سنسار

ءِ پسون سنسار

ر آهي شاهہ جو، خود زندگي اسرار آهي!
عري پوشاڪ مان پيغمبري اظهار آهي!
ن حقيقي سمنڊ ۾، اُنهيءَ سدا غوطا هڻي!
ـي بها موتين جو آندو، اڻ ميو ڀنڊار آهي!

— ڪوي ٻيوس

— ڪمل پياسي

Shah Ain Pusoon Sansar

(Scientific Research on Shah's literature)

By
Kamal M. Kewalramani 'Pyasi'
Deputy Director of Fishries. Veraval. Guj.

First Edition 1986

Serial Publication in 'Sindhu Dara' weekly In 1963

Price Rs. 15/-

Published By:
Anita Kamal Pyasi
'Pyas' Publication
A-2, Govt Fisheries Colony Rajendra Bhavan Road: Veraval.

Pyas Publication
Book No. 4

شاهه ۽ پسون سنسار

(شاهه جي رسالي تي وگيانڪ کوجنا)

رچيندڙ:
ڪمل ميوارام ڪيولراماڻي "پياسي"
ڊپوٽي ڊائريڪٽر آف فشريز
ويراول (گجرات) ٣٦٢٢٦٥.

ڇاپو پهريون ١٩٨٦

"سنڌو ڌارا" هفتيوار ۾ هلايل قسطون سال ١٩٦٣

قيمت: ١٥ رپيا

ڇپائيندڙ:
انيتا ڪمل "پياسي"
"پياس" پبليڪيشن
اي-٢، سرڪاري فشريز ڪالوني، راجيندر ڀون روڊ ويراول.

پياس پبليڪيشن
پستڪ نمبر ٤.

اُميد بر ثواب

بواسير جي پيڙا ڪارڻ بستري داخل هوس ۽ جڏهن سور جون سوئون اُپرنديون هيم تڏهن شاهه جي رسالي کي پڙهڻ مان ڪجهه مانسڪ راحت پراپت ٿيندي هيم اُئين روزانو رسالي جو گرهڻ ڪندي پروڙيم ته شاهه هڪ وگياني شاعر به آهي ۽ ويچار آيم ته ”شاهه جون تصويرون“ جي تاثرات تي ڪجهه کوج ڪيان ۽ اُئين ڪندي جڏهن ”شاهه ۽ ڪونج“ تي هڪ رچنا لکيم ته لڳم ته شاهه علم حيوانيت (Zoology) جو به ڄاڻو آهي، بس پوءِ ته شاهه جي اونهي ابياس ڪَـي لڳي ويس ۽ اُهو سلسلو ۱۹۶۱ ۾ ايترو وقت هليو، جيستين جافرا آباد (گجرات) کان ڦودا اچي آپريشن ڪرايو هيم. آپريشن ڪرائڻ کان پوءِ جڏهن اڪيل مواد وري پڙهيم ته لڳم ته ”شاهه ۽ پسون سنسار“ وشيه تي شاهه جي رسالي مان گهڻو ئي ڪجهه ڪڍي لکيو اٿم. ۱۹۶۲ع ۾ ”سنڌو ڌارا“ جي سمپادڪ منڊل سان لهه وچڙهه ۾ اچي، سنڌ سهڪار سان ان کوج ڪاريه کي قسطن ۾ شايع ڪرايم جي عام ۾ ڪافي پسند پيون، پر ڪتاب پبليڪيشن جڏهن ان کي ڇپائڻ لاءِ تيار نه ٿي تڏهن پاڻ تي پاريم ۽ ڪتاب کي ساهتيڪ سوجهري ۾ آڻڻ لاءِ ڪامياب ٿيس.

— ڪمل پياسي

شاھہ ۽ پسون سفسار

شاھہ جي صفتن جو ورنن ڪندي ھڪ اديب آکيو:
”شاھہ جي ڪلامن ۾ جڳياسو لاءِ چوڪسي روح رھاڻ موجود آھي. شاھہ سھلاني، شاھہ شاعر، شاھہ وطن پرست، شاھہ عارف، شاھہ عالم، شاھہ الھادي، شاھہ الھاسي، مطلب تہ جنھن روپ ۾ ديدار ڪبو تہ انھيءَ روپ جي لھہ ۾ حقيقت جتي ڪٿي ساڳي، معنيٰ طالب لاءِ اڪنڊ.“

ٻئي ھڪ اديب راھ ڏني: ”شاھہ عوامي شاعر آھي، سندس ڪلام عوامي ۾ ڪھاڻين جي رنگ ۽ ان دور جي معاشي حالتن جــو تنقيدي جائزو آھي. سندس زندگيءَ ۾ الاھي عشق جي مستي آھي. شاھہ جو ڪلام مولانا روميءَ جي عربي شاعر ابن الغاص کان ڪنھن بہ صورت ۾ گھٽ نہ آھي.“

ٽئين اديب ظاھر ڪيو: ”شاھہ لطيف دنيا جو بي-مثل شاعر آھي. سندس ڪلام ايترو پر ڪشش با معنيٰ ۽ سادو آھي، جنھن کي ڳوٺاڻا بہ ڳائين ٿا. پسند ڪن ٿا ۽ سمجھن ٿا.“

چوٿين اديب لکيو: ”شاھہ جو ڪلام استعاري ۽ ڪنايي جو بھترين معنيٰ خيز شاھڪار آھي. شاھہ صاحب

ساڳئي ساهتڪار جا ٻيا ڇپيل ڪتاب

ناول ترجمو: ٻہ آواز هڪ پڙاڏو.

ناول اصلي: هڪ هوُ- ٻي مان.

ڪويتا: گيت منجري، ڇولين ماريا شال (انعامي)، گيت گنگا جا گهاٽ (پريس ۾)، هري سمرڻ، سڻ سباجها سپرين، هري چاليسا، سدا ساريان سپرين.

ٻال ڪويتا: ٽمڪندڙ تارا، پنکڙيون گلاب جون (انعامي)

ٻال ڪهاڻيون: سائي جهنڊي، ڏائڻ جي شادي.

ڪهاڻي سنگرهہ: سهڻا سهڻا گل، سمنڊ سمايو ٻوند ۾، اماس جي رات، ڪچا ڌاڳا-پڪي ڏور، شيرين (انواد)

جيوني: سنمک منهنجا سپرين، ناڪر اڪيلين نار (تيار)

آنيتا ڪمل پياسيءَ جا ڪجهہ ڪتاب

استري درشن (انعامي)، سندري ۽ سينگار، ڪٽريا- ڪنڊ هار (انعامي).

ان کانسواءِ هن ساهتيڪار جوڙي جون الڳ رسالن ۽ اخبارن ۾ اڪيچار ڇپيل رچنائون.

ڀسون سنسار ۽ استري جڳت جا ڪالم لکندڙ

ٽائين اديب شاهه جي زندگيءَ ۽ ڪلام بابت پنهنجن خيالن جو اظهار ڪيو آهي، ”شاهه پنهنجيءَ شاعريءَ ذريعي زندگيءَ کي پيش ڪيو آهي، جيڪي رات ڏينهن محنت ڪري پنهنجي روزي ڪمائين ٿا. شاهه بين الاقوامي حيثيت جو شاعر آهي، جنهن تي نه صرف مشرق کي پر مغرب کي پڻ فخر رهندو.“

ڏهين اديب وري چيو: ”شاهه جي فن زندگيءَ کي اساريندڙ ۽ سنواريندڙ فن آهي. شاعر جي ڪلام ۽ فن لئي اصل سنڌ ۽ سچي سنڌين کي فخر آهي. سنڌس سماجي شعور، مشاهدا ۽ تجربا، رايا ۽ نتيجا، نهايت تعميري، پائدار ۽ زندگي بخش آهن.“

هنن راين مان اهين ڏسڻ ايندو ته هنن نقادن شاعر جي صوفي ۽ روحاني خيالن کي پڌرو ڪيو آهي پر ڪنهن به شاهه کي هڪ نفسي ۽ راز فاش ڪندڙ کوجنڪ طريقي پڌرو ڪين ڪيو آهي. هر ڪو سائنسدان پنهنجي اردگرد جي هر ننڍيءَ وڏي چيز کي باريڪيءَ سان جاچيندو آهي ۽ پوءِ ان جو اکين ڏٺو ورنن ويندو آهي پاڻ وٽ درج ڪندو ۽ ان مان پيدا ٿيندو آهي، سنڌس اٽڪ محنت جو نقش، جنهن کي وگيانڪ کوج (SCIENTIFIC RESEARCH) چئبو آهي. انهيءَ لحاظ کان شاهه کي به هڪ بهترين ”جيو وديا جو ماهر“ (ZOOLOGIST) ڪري ڪوٺي سگهي ٿو. هن پسن

جو شعور هڪ باب‌صيرت، نقاد ۽ زندگيءَ جي صالح ۽ صحيح معيارن کي سمجهندڙ شاعر جو شعور آهي.

پنجين اديب فرمايو: ”ٽرمپ اول اول رسالي کي گڏ ڪري ڇپايو ۽ رسالي تي عملي رنگ ۾ تمهيد لکي - سورلي شاهه جي ڪجهه سرن کي گڏ ڪري ڇپايو ۽ شاهه جي دور جو سياسي، تاريخي، معاشي ۽ سماجي پس منظر لکيو آهي. ماڻي شمل به بدرجا ۾ آيو آهي ته شاهه جي ڪن سرن جو جرمن زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي ۽ ايلسا قاضيءَ شاهه جي بيتن جو انگريزي زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي.“

ڇهين اديب وري ائين چيو: ”شاهه لطيف واقعي جامعيت وارو، باعمل صوفي شاعر آهي. سندس فن ۽ پند و نصيحت کي انساني ذهن ۽ شعور جي تشڪيل ۽ تعمير ۾ وڏو حصو آهي.“

ستين اديب ته صاف کولي چيو: ”شاهه لطيف جي خصوصيت اها آهي ته سندس خطاب ۾ آفاقيت آهي.“

اٺين اديب سمجهايو: ”شاعر ٻين چيزن جيان ٺاهيو ۽ ٺهندو نه آهي، بلڪ هو قدرت طرفان ايندو آهي ۽ پيدائشي شاعر هوندو آهي، جيڪو حق جو پرچار ڪندو آهي، جيئن اسان جو شاهه لطيف.“

ساموڊي جيو:- سپ
جيت:- پتنگ، ڏيمو (جنبور)، ڀونئر.
پاڻيءَ ۾ ترندڙ جيو:- واگهه، مانگرمڇ (ميگر، باگو)
مڇين جا قسم:- ڪيڪي، مڇي، مڏ، ڏنيرا، مڇڙا.
زمين تي رهندڙ جيو:- نانگ، ڪپر (ڪاريهر).
هوا ۾ اڏامندڙ جيو:- ڪانگ (ڪنياتا، ڪانگڙا،
ڪانو، راغ)
۽ ٻيا پکي، جهرڪ، ٻيها، هماءِ، آڙهون، تاڙا،
ڪانيرو، للن، باز، ڪوئل، ڪونج، چتون، ڳجهه
جهرڪي، مور، هنج ۽ ٻگهه.
زمين تي هلندڙ چوپايا جانور:- هرڻ (روجهه، مرگهه)
گهوڙو (دڙل، تازي، ڪاڻ، پانچارٽن، ڀور ڪرالي)
اٺ (گنگو، ٻوتو، جانگل، ليڙو، جهاز، مهري، ڪرهو
ميو، شتر، ڪدوات، توڏو، وهڙو، دوڪ ۽ ٽيشو)
گڏهه (مهڪارا) مينهون (ڪٽون، ڪنديون، ڀولايون،
رايون، ڀوريون)، گابا، ڪتا (ٻانڊو)، ٻڪا، سرهه (ڦاڙهي
جهڙو جانور) شينهن (ڪيهو) لڌڙا، هاٿي (فيل)
رڍون، ٻڪريون (ٿهون)

- ساموندي جيو -

سپ:- ساموندي جيون ۾ شاهه حرف سپ جو

جي هر ڳالهه کي ٻاريڪيءَ سان جاچيو آهي ۽ سندن اُهي عادتون ۽ روانيون پنهنجن بيتن ۾ اهڙيءَ طرح سُندر نموني بيان ڪيون آهن جو پڙهڻ سان واهه واهه ڪريو وڃي.

ڪيترن هنڌ ته شاهه صوفين سان رُلن ڪندي، جي ٻه جيو ڏٺا، انهن جو ورنن ڪيائين. مثلا ڪراچيءَ کان حب نديءَ رستي ويندي رُوجهه ڏسي چيائين:

روجهه ڏٺاسين رات، هوت ڳولهيندي حب ۾،

اچن پيرن واري هرڻ کي روجهه چوندا آهن، جي ماڻهن جي ڊپ کان لڪي ڇپي رات جو، نديءَ تان پاڻي پيئڻ ايندا آهن.

وري هڪ دفعي فقيرن شڪايت ڪئي ته پٽ تي ڏاڍا مڇر آهن ته پاڻ فرمايائين:

"اَبا! مڇر توهان جا سڄڻ آهن، جو اوهان کي غافل ننڊ نٿا ڏين ۽ سدائين پيا اِهو دهرائين ته سستي ڇڏيو ۽ اُٿي رب سان اوريو." اهڙيءَ ريت هن پتنگ کي سچي عاشق سان ڀيٽ ڪئي آهي. اُن کي الله جو وهٽ ڳري پڌرو ڪيو آهي، ته ڪانگل کي محبوب ڏانهن نياپو پهچائيندڙ قاصد. ساري رسالي جي ڇنڊڇاڻ ڪرڻ سان پتو ٿو پوي ته شاهه اڪيچار پسن جو ورنن ڪيو آهي، جن کي جيو وديا جي ورهاست انوسار هيٺئين نموني ناهي ٿو رکجي.

سپ سمنڊ سپجي، لڌي ٻهي نه نير؛
جن هوءِ آجر آسري - تن ۾ موڻ من ملير.

هن ساڳئي خيال کي شاهه ٻئي نموني ۾ دهرايو آهي:

سپ سمنڊ ۾ن سپجي - آهر آسار وس،
ماڻڪ تي مڙهوس، جنءَ لڌ، ڪڍيائين لار ۾.

شاهه سپ کي ٻيري (ٻن پڙن واري) چئي، جيو جي بناوٽ (MORPHOLOGY) ڏانهن ڌيان ڇڪايو آهي، جنهن هرهڪ سائنسدان ڪرڻ چاهيندو آهي موتي ٺهڻ جي ترڪيب کي بہ پڌرو ڪيو آهي. ساڳئي سپ جي مينهن لاءِ اُڪير کي ۾ ساراهيو آهي:

سڪو، سپ سر تون، سپن ملا سير
يا
سڪو سپن ڪان، سرتيون ريت سڪڻ جي.

چوڻ :-

جزم جيئن آهن، آهر آسري

— جبت —

جتيون ۾ شاهه صرف پتنگن، قدارتي ڏيهوءَ (جهنور) ۽ بهتر جو اُني وڙن ڪيو آهي. هي ٽيئي جيت "جيو ولڊ يا جي ورهاست" موجب هڪ تي ٽوليءَ جا جيو آهن.

ورنن سرمارئي ۽ سر سارنگ ۾ ڪيو آهي. شاھ
ٻهرين ئي اهو پڌري پٽ ظاهر ڪيو آهي ته سپ
سامونڊي جيو آهي، جڏهن چوي ٿو:

سپون جي سمونڊ ۾، آيُن سج نهارين.

هت شاھ سپ کي سمنڊ جو جيو ڪوٺڻ سان گڏ
سنڌس بادل جي بوند لاءِ اُڪير ڏانهن به اشارو ڪيو
آهي. اڳ اهو مڃيو ويندو هو ته سپ ۾ جو ملهائتو
موتي ٿو ٿئي اهو لڌ هن، جڏهن سپ بادل جي ڦڙي
کي سڌو پاڻ ۾ جذب ٿي ڪري. البت اڳ اج جيان
وگيان ترقي ڪانه ڪئي هئي جو چئجي ته موتي به
ته پرڌز جو اڻو ۽ پرماڻو (ATOM AND MOLECULE)
آهي جو سپ جي مشڪن مان نڪرندڙ ڪيميائي
لڪش جي چڙهندڙن تهن ڪانپوءِ موتي بڻجي تيار ٿو
ٿئي. لڳي ائين ٿو ته سپ ۽ موتيءَ واري چوڻي ١٩
صديءَ کان به اڳ جي آهي، جنهن ڪري ئي شاھ
ان جو ورنن ڪري سگهيو آهي.

اڳ جي چوڻيءَ انوسار سپ نت نئين سج ڏانهن
نهاري بادل جي قطري لاءِ ٻاڏائيندي هئي. سپ
ڪڏهن به ساگر جو پاڻي ڪين پئي. سپ سمنڊ جو
جيو هئڻ ڪري سدائين ڪڪر جي پاڻيءَ لاءِ واجهائي
سپ جي صدق کي شاھ ماروئيءَ جي ملير لاءِ سڪ
سان ڀيٽيو آهي:

(٣) انهن ٻن عادتن کان سواءِ هيءُ جيو گرميءَ جو سيڪ به، ڪي قدر پنهنجي جسم ۾ جذب ڪري سگهندو آهي؛ ۽ جڏهن ور ور لاٽ ٻاهر، شعلي ۽ الي مٿان ڦيرا پائيندو آهي تڏهن انهن جي وچ ۾ وڃيو پوي ۽ گرمي پڻ سندس بدن ۾ وڌي ته پاڻ ۾ ختم ٿي وڃي.

شاهه جو چوڻ آهي:

پيچ پتنگن ڪي، سڻيون ڪاڻ خبرون
اٿيو وڃن اڳ ۾، جيءُ پڇو جي.

يا

پوي پتنگ آئيا، مڙي مٿي مچ،
اوڏا ڏٺا اڳ ڪي، سڙ يا مٿي سچ.

يا

ٻري پتنگ آئيا، سري وٿ ساهي
اچي پٺا اڳ ۾، ڪڏي سب ڪاهي.

يا

پوي پتنگ آئيا، سري سهائي هيٺ،
ٿيندا ونياري ڏيٺ، مٿو ڏيندا مچ ڪي.

پوئين بيت ۾ شاهه پتنگ جي هڪ ٻيءَ عادت جو به ورنن ڪيو آهي، جا اها آهي ته هيءُ جيو پاڻ ڪي اڳ ۾ اڏيڻ ڪرڻ لاءِ پوري پورن پنهنجو مٿو ٿي اندر ڏوڪيندو آهي ۽ پوءِ پنهنجو جسم. پتنگ جي هن

پتنگ: ساري رسالي ۾ شاهه پتنگ جو ورنن صرف سُر يمن ڪلياڻ ۾ ڪيو آهي. روحاني راز جي گهرائي ۾ وڃبو ته شاهه سچي عاشق کي اُئي پتنگ جي مجازي صورت ٺهرايو آهي. پر جي حقيقت کي ونبو ته شاهه پتنگ جو ورنن ڪندي پتنگ جي ٽن عادتن جو ورنن ڪيو آهي.

(۱) جيو وديا انوسار پتنگ هڪ اهڙو جيو آهي، جنهن کي رنگ جي خبر پوي ئي ڪانه. دنيا جا مڙيوئي رنگ هن لاءِ هڪ قسم جا ڌنڌلا پاڇولا ٿيو پون، جن کي سڃاڻڻ جي هن کي بوجهه پهچي ٿي ڏسجي. انهن پاڇولن مان به ڳاڙهي، نارنگي ۽ پيلي رنگ جي پاڇولن تي پتنگ جلد هرڪيو پوي ۽ جيئن ته اگنيءَ ۾ انهن رنگن جو ميل البت وڌيڪ آهي، انهيءَ ڪري هو اگنيءَ ڏانهن جلد ڇڪجيو وڃي. البت هو اهڙن رنگن جي گلن تي به جلد مست ٿيو پوي.

(۲) پتنگ ۾ البت سمجهه جي ڪجهه ڪمي ٿئي ٿي، جنهن ڪري ڪيس اهو خيال ڪين اچي ته جنهن مٿان هو لامارا هڻي رهيو آهي، اهو آگ جو اُلو آهي، ڏئي جي لاٽ آهي يا شمع جو شعلو آهي. سندس انهن رنگن ڏانهن ڪشش جو مثال ان مان به ملندو، جو پتنگ شمع، ڏئي، آگ ۽ بتي مٿان ڦيرا پائيندي هاڻ بجليءَ واري زماني ۾ بجلي بلبن مٿان به ڦيرا پائيندو آهي.

آهي. شاهه جي چوڻ موجب هن ڏ ڀنڀوءَ جي ڀون-ڀون
ننڊ ڦٽائي ٿي سگهي.

جاڳايس جنبور - ڪتي ڦريئن ڪي.

ڀونئر: ساري رسالي ۾ شاهه ڀونئر لاءِ صرف ٻه سٽون ڪم آنديون آهن، پر انهن ٻن سٽن ۾ شاهه ڀونئر جي ڪيترين ئي عادتن جو ورنن ڪيو آهي.

اچي ڀونئر ڀنڀوليا، ٻاٽي ٿهين ٻُون (سر مومل راڻو)
ڪونر ٻاڙون پاتال ۾، ڀونر ڀري آڪاس (سر ڪارايل)

ڀونئر هر ڦول جو واس وٺندو آهي، ڇو ته هو سڳند جو شيدائي ٿئي. سڳند جي پٺيان مست ٿيندي ڀونئر اهو به جاڻي نه سگهندو آهي ته گل جو قسم ڪهڙو آهي ۽ گل ڪهڙيءَ جاءِ تي آهي. يعني گل باغيچي ۾ آهي، گلدستي ۾ آهي يا ڪنهن عورت جي چوٽيءَ ۾ آهي. شاهه نه انهن به چيو آهي ته ڀونئر چندن گل جي خوشبودار تيل جي سڳند تي به مست ٿي اچي ڦيرا پائيندو آهي. هن اها بيت مومل جي سينگار سان ڪئي آهي. شاهه چوي ٿو ”مومل سيني سهيلين ڏان وڌ ڪ چندن جي خوشبودار تيل سان چوٽا چڪ ڪري ونئي هئي ۽ ان تيل جي سڳند اهڙي ته هئي جو ڀونئر ٻاڻ ڀنڀلي اچي ان مٿان ڳاهٽ ٿيا. اهڙيءَ ريت جيڪي شهزادا مومل جي سرهاڻ مان واس وٺن ٿا، تن

عادت کي صرف شاهہ ئي ورنن ڪيو آهي، ڇو تہ ڪنهن بہ جيو وديا جي ڪتاب ۾ پتنگ جي هن عادت جو بيان ٿيل ڪين آهي. ڪنهن ڪانسواءِ پتنگ جڏهن پاڻ کي آڳ ۾ ارپڻ ڪرڻ لاءِ اچي ٿو تہ پاڻ هڪ نہ آهي، پر ساري ڪٽڪ سان اچيو قربان ٿئي. هن مان هن جيو جي سهڪاري سڀاءَ جي خبر ٿي پوي.

پتنگن پهہ ڪيو، مڙيــا مٿي مچ،
پسي لهس نہ لڇڻا، سڙيا مٿي سچ،
سندا ڳچن ڳچ، ويچارن وڃــائيا.

شاهہ پتنگ جي ان صفت کي انسان اڳيان پــدرو ڪندي، گهڻو ساراهيو آهي. شاهہ چوي ٿو: ”ٻچڻ گهٽا پچائيا، تون پچڻ کي پچاءِ.“ عشق جي باهہ مان اچي، رواجي باهہ کي درهم ڪر.

پتنگ چائين پــارو کي، تہ اچي اڳــ اجهاءِ،
پتنگ چائين پاڻ کي - تــہ جيري پوءِ جاڻي.

يــا

پتنگ چــائين پاڻ کــي، پسي مچ م مــوت.

ڏينڀو: شاهہ صرف قنداري ڏينڀوءَ (جنبور) جي عادت جو ورنن ڪيو آهــي. هن جيو جي ٻڙن - ٻڙن بين ڏينڀن، جهڙوڪ پيلو ڏينڀو، چيلاٽو يــا جهنگلي ڏينڀو (سونهري رنگ وارو) جي آواز کان سرس ٿيندي

واڌارو ٿيندو رهندو آهي. ان جو اشارو شاهه به ڏنو آهي.

واڳهوءَ کي شاهه ماڱرمڇ ۽ ميڪر به ڪري ڪوٺيو آهي. هن جيو کي خوفناڪ جيون جي قطار ۾ ڳڻيندي شاهه سر گهاتو ۾ ان جو اشارو ڏنو آهي ته هن جيو کي مارڻ سان ملاحن کي ڏاڍي خوشي ٿيندي آهي، جنهن شڪاريءَ کي شينهن چيتي يا لومڙ کي مارڻ مـان ٿيندي. شاهه ته ائين به چيو آهي ته هيءَ جيو پاڻيءَ ۾ ايترو سولو ليئي ئي ڪين ٿو ته هيءُ جيون پاڻيءَ جي تري جو جيو آهي. هيٺين سٽن ۾ شاهه جي مٿين خيالن جو خلاصو ملي ٿو وڃي.

ڳهه رندي گهور ڀنا - گهور گهور ياٿون
ميڪر مارياٿـون - مـلاحن مهه سزا (سر گهاتو)

(ڳهورندي = گهمندي، گهور = ڪن، اگهورو = نـ ايندڙ، ميڪر = واڳهو، مهه = منهن، سزا = سرها)

مڇيون: مڇين جو ذڪر ڪندي، شاهه جن مڇين جو ورنن ڪيو آهي، سي آهي-

ڪکي، ڇيڇي، ڏنيرا (CAT FISH)، مڇرا ۽ مڇ (SHARKS, SKATES & RAYS) مڇين جي

مٿين ذاتين مان خبر ٿي پوي ته شاهه صرف کاري پاڻيءَ جي مڇين جو ئي ذڪر ڪيو آهي.

شاهه جيتوڻيڪ مڇ ۽ مڇرا جـو اشارو نفس ڏانهن ڪيو آهي، پر ڏسجي ائين پيو ته شاهه کي مڇين سان

ڪي اهڙو ڪو عشق جو اُڌمو اچيو وڃي، جو رت روئندا وڃن.

سرڪار ايل ۾ شاهه پنهنجي آڪاس ۾ گهمڻ ڦرڻ جي عادت کي "پرڻ" لفظ سان چمڪائي ڇڏيو آهي.

- پاڻيءَ ۾ ترندڙ جيو -

واڳهو: پاڻيءَ ۾ ترندڙ جيو هونئن ته ڪيترائي ٿين، پر شاهه صرف واڳهوءَ، مڇ ۽ مڇين جي ڪن قسمن جو ئي ورنن ڪيو آهي.

واڳهوءَ کي شاهه ٻاگهو به ڪري ڪوٺيو آهي، سر سهڻيءَ ۾ شاهه چوي ٿو:

ڪر ڳل ڪوچ ڪن گهڻا، جت جر واڳو جتائين

يا

بيحد ٻاڳو ٻحر ۾، هيبتناڪ هزار

هڪڙي سٽ ۾ شاهه چئي ويو ته واڳهو (CROCODILE) درياهي جيو آهي، تمام خطرناڪ آهي ۽ پاڻيءَ ۾ هڪ نه پر هزارن جي تعداد ۾ رهن ٿا. جيو وديا شاستر موجب اهو ڏنو ويو آهي ته هيءُ جيو ڪڏهن به پاڻيءَ جي تلاءُ، ڪڏ يا نديءَ نهر ۾ سدائين هڪ ڪان مٿي هوندو آهي ۽ نر ۽ مادي سدائين ڪٺا رهندا آهن. نر ۽ ماديءَ جي ڪٺي رهڻ ڪرڻ سان سندن ڪٽنب جو

ٽڪيدي ڪلين وچ ۾، جڏهه هڻين جن،
يا
ٽنڍي ڪلين وچ ۾، جڏهه هنيائون،
اُڦت نه ماريائون ڏور ڏيئي ويا ڏکه جاه. (سُر ڏهر)

اِئين ڪرڻ سان مڇي به ٻڌهجو وار ٽنڊي آهي. ساڳيءَ ڳالهه کي شاهه 'اُڦت نه مارڻ' سان دهرايو آهي.

ڳراوٽيءَ زال "ڏنيرو" مڇي ڏاڍي شوق سان کائيندي آهي ۽ اڳه ان مڇيءَ جو واهپو به عام ۾ چڱو هوندو هو. اڄ وري ان جي جاءِ "پاپليٽ" اچي ورتي آهي. ڏنيري جو واهپو ان ڪري به هو، جو هيءَ مڇي ڪاري ٻوڙي مٺي پاڻيءَ ۾ ٿئي ٿي. شايد شاهه جي ڏهن ۾ هن مڇيءَ جا ٻيا وڪامڻ ۾ ايندا هجن، جنهن ڪري نه شاهه چيو آهي:

ڏڪا ٻوءِ بازار ۾، ڏڪا چلر چٽ،
جتي ڏنيرين جي، اڳي هئي اڪٽ،
سي پر پئو پٽ، ماڙهو وڃن موٽيا. (سُر گهاتو)

"چلر چٽ" چوڻ سان شاهه وڳيان جي ٿهه ۾ ويو آهي، جو نه هن مڇيءَ جا چلر ٻين جي ڀيٽ ۾ جلد ڪرو ٻون ۽ شاهه انهيءَ وڳيان جو بار ڪيءَ سان بيان ڪيو آهي.

TABLE FISH مڇڙا يا مگري مڇيءَ کي عام طور (عام طور کائڻ لاءِ ڪم ايندڙ مڇي) ڪري ڪين

گڏ مهاڻن ۽ سنڌن جارن جي ته گهڻي خبر آهي: اُنهن ٻهو پاڻيءَجي ته شاهه متسيه وديا (FISHERIES) جو به ان وقت کان ئي پارکو آهي، جنهن وقت ان وگيان کان عام اڻڄاڻ هو. شاهه جڏهن چوي ٿو:

جان جر هئڙو حال، تان ڏون مڇ نه موٽين،
پوندي اچ ڪ ڪال، سانپيون سانگن جون.
(سر ڏهر)

(جر = پاڻي، حال = گهڻو، سانپيون = مڇين ڦاسائڻ جا رڇ، سانگن = مهاڻن)

ته شاهه ان ڏانهن ٿو اشارو ڪري ته مڇ گهري ۽ اونهي پاڻيءَ ۾ رهندڙ جيو آهن، جيسين سنڌس پسگردائي جو پاڻي گهٽيو نه آهي، هيءَ مڇي رهڻ جو هنڌ ڪين مٽائيندي آهي.

شاهه کي مڇين جي بدني بناوت جي به ڪافي جاڻ ٿي ڏسجي، جڏهن شاهه مڇ کي متاري مڇي ڪري ٿو ڪوٺي:

متو آهي مڇ - ڏلهو ٿيو ڏونا هڻي. (سر ڏهر)

واقعي ترار منهنون مڇ (SWORD FISH) پنهنجي ڏار ٻنهي طرف ڦيرائي (ڏوٽا هڻي) پنهنجي لاءِ شڪار ماري کائيندو آهي. مگر مڇيءَ کي جار ۾ نه ٻر ڪنڍيءَ سان ڦاسائبو آهي، اهڙي جاڻ شاهه کي به آهي، جو چوي ٿو:

ڪينجھر ڍنڍ جي مهاڻن جو ذڪر ڪيو آهي، جي ڪارا ۽ ڪوجها هوندا آهن. شاهه نوريءَ جي واتان چوائي ٿو:

ڀسي ڪڪي ڪوڙ، مٿا ماڳر موئين
(ڪڪي = مڇي، ڪوڙ = داغ، ماڳر = منهن)

انهن مهاڻن جو ڪاڙوٺي هوندو آهي مڇي؛ شاهه پڻ ان جو ورنن ڪيو آهي.

ڪاڄ جڏين جو ڪکيون، مال جڏين جا مڏ.
(مڏ = مڇين جا ڀڀر)

مهاڻن جي نه رڳو پوشاڪ مان مڇيءَ جي بوءِ ايندي آهي، پر "هنن مڇي پڪڙيندڙن" جي گهر جي چيزن ڇهڙوڪ ڪارين، چارن، ٽپڙن ۽ ٽپڻن مان به مڇيءَ جي بوءِ ايندي آهي.

ڀار، ڀون، ڪارٺون، ٽيڄ ٽپڙ ڀونءِ جن جي محبت مڇيءَ ساڻ.

ٻيا

ڪکيءَ هاڻيون ڪارڀون - ٽپڙ هاڻا ٽيڄ.

نوريءَ جي واتان شاهه مهاڻين جي عورت جو بيان ڪيو آهي.

ڪارڀون، ڪوجهيون، ڪوڙيون، مور نه موچاريون.

هيءَ عادتون اڪثر ڪري سڀني مهاڻن جي ذاتين ۾ ڏٺيون اٿم، ڇو ته نوڪريءَ جي گهيري ۾ مهاڻن سان رابطا ملڻ البت وڌيڪ اٿم. هنن مهاڻن کي راهه ڏيهن

لڳو آهي، ڇو ته هيءَ مڇي اگهه ۾ سستي هٿ
ڪري هوند وارن لوڪن جو کاڄ آهي، هن مڇيءَ
جي کُون ۾ ايتري صفائي به ڪانه ٿئي، جنهن
ڪري چڱا لوڪ اڪثر ڪري ان کان منهن پيا موڙيندا
آهن. مگر جڏهن بازار ۾ ٻي ڪا مڇي جي ذات نه
هجي ته پوءِ کائڻ وارا ٻيو ڪو چارو نه ڏسي هن
مڇيءَ کي به کائڻ لاءِ ڪم آڻيندا آهن.

شاهه پڻ چيو آهي:

مون اُڪارڻا مڇڙا، الاهه گهاٽو آٽي.

عام طرح اها چوڻي آهي ته جتي پاڻي هوندو آهي
اتي مڇي به ضرور هوندي. مڇي پاڻيءَ جو جيو آهي
۽ پاڻيءَ کان ٻاهر نڪرڻ سان مري وڃي ٿي. پاڻيءَ ۾
رهندي به هوءَ ڪڏهن پاڻيءَ جو ڦڙو به ڪين پئي
شاهه چوي ٿو:

دائم جا درياهه ۾، سا مڇي ڪٿي ڪوهه؟
اُهس اي اندوهه، پاڻي ڪٿي نه پيان. (سر سهڻي)

شاهه مڇين جو ورنن ڪرڻ کانپوءِ مير بحرن جو
به ڪجهه ورنن ڪيو آهي، جن جي زندگي مڇين
سان ڳنڍي پيئي آهي. سندن پوشاڪ تي مڇيءَ کي
وڍڻ چيرڻ ڪري رت جا داغ هوندا آهن ۽ سندن
ساري جسم مان مڇيءَ جي بوءِ پيئي ايندي آهي.
شاهه سر ڪاموڏ ۾ نوريءَ ۽ جام تماچيءَ جي قصي ۾

ڪيو آهي، جا وڻائي رهي ۽ ٻڌڻجي قوت سان ئي انسان جا حواس گم ڪيو ڇڏي. سر آس ۾ شاه مٺي ڌهنڌڙ وڏي ناڻگ - ڪهڙ جو ورنن ڪيو آهي.

ڪنر کي ڪهڙ ڪاڻ - ناڻگ مٺيارو نڪري

ان ست ۾ ئي سگهي ٿو ته شاه ڪاريهر ناڻگ جو ورنن ڪيو هجي، جيڪو ٻڻ مٺ ڏيندو آهي. هت شاه جي هارڪيبنيءَ جي ڄاڻ ٿي پوي ته هن پسن جي عادتن کي ٻڌڻجڻ خيالن ۾ ڪيئن نه محفوظ رکيو آهي ۽ پوءِ ان جو عجيب نموني ورنن به ڪيو آهي. شاه نه اهو به اشارو ڏنو آهي ته ڪي ناڻگ جيتوٽيڪ سونهن ۾ سرس ٿين پر عادت ۾ اهي ٻه چڪ هڻن شاه جي چوڻ موجب ناڻگ تي ڪو به اعتبار ڪين ڪجي، چوي ٿو:

سونهپ ۾ سڀ گهٽا، منجهه نه ماڪي هوءِ.

(سرڪا هوڙي)

ناڻگ هڪ ڪم عقل جيو ٿئي، چڪ هڻڻ مهل نيس خبر ئي ڪين پوي ته هو ڪهڙيءَ چيز کي ٿو ڏنگي. وري هڪ دفعو جي هوڙن واريون زهر جون ٿوڙهيون خالي ٿيندس ته ان کي ڀرجڻ ۾ اٽڪل ٢٤ ڪلاڪ لڳي ويندس. انهن ٢٤ ڪلاڪن ۾ اگر اهو ناڻگ وري چڪ پائي ته ان جو ڪو اثر ڪونه ٿئي. سرڪار رائل ۾ شاه واسينگ ناڻگ جو ورنن ڪيو آهي جنهن

مڇي مارڻ ۽ وڪڻڻ کان سواءِ ٻيو ڪوبہ ڪم اُجھي ئي ڪين.

وٺي وينيون وات تي، ککيءَ جون ڪاريون.
مهاڻن ۾ صفائي بہ ڪا خاص ڪين ٿئي،
گند جن جي گود ۾، مڻن ٿي موڙيون

ان زماني ۾ شايد سنڌ ۾ مهاڻن جي حالت تمام سقيم ٿي ڏسجي ۽ پنن سان بدن پيا ڍڪيندا هوندا، جو شاهہ چوي ٿو:

گند جن جي گود ۾، پابوڙا (پنن جو قسم) پوشاڪ.

يا

گند جن جي گود ۾، پابوڙا پيغام (پهراڻ)

زمين تي رهندڙ جيو (REPTILES)

نانگ: نانگ ٻن قسمن جا ٿين؛ هڪڙا جي زمين تي رهن ۽ ٻيا جي پاڻيءَ ۾ رهن. انهن ۾ ٻہ ڪي زهري ٿين تہ ڪي وري وهہ سواءِ. شاهہ صرف جهنگلي زهري نانگن جو ئي ورنن ڪيو آهي، جنهن لاءِ اشارو ڏنو اٿس:

وڏا وڻ وڻڪار جا، جت نانگ سڀن نيلا
(سُر سسئي آبري)

شاهہ هت جهنگلي نيري رنگ جي بلان جو ورنن

رنگتائي ناڳ وري ٻئي قسم جا ٿين ۽ اهڙا ۽ موتمار ٿين جو انهن جي ٻڇڙيءَ ۾ ڦير ڦيو ناهي ته ناڳ جو ڏنگ لڳو ناهي. اهڙو ناڳ ٻريان ئي پڌرو ٿئي ۽ کهڙو به جوڙو ڇو ڪين هجي، اهڙي ناڳ جي سامهون مشڪل ٽڪي سگهي جيئن شاهه چوي ٿو.

آسڻ جن آريچ ۾، تن جي وهه جو ورن ٻئو. ڇو ته:

تن جو ڪنڌو ئي ڪم ڪري، جي مٿس ڦير ڦيو،
ٻريان ئي پڌرو؛ تن ناڳن جو نهو (بنياد)؛
ڪڏي (جنگ) وڃل کهو (کهڙو)، جو سامهون ٿئي
سڀن ڪي؟

هن ڪارتي ناڳ جو ڏنگ اهڙو ٿئي جو جنهنکي ڏنگي ان کي اُفت ماري ڇڏي، پر جي هو ڇڏي به ڇڏي ته سندس صحت ضرور خراب ٿئي، جيئن شاهه چيو آهي:

جي هڻي ڏنگ نه ساهڻو، وڃو ٿان نه وري
عيڪي ٿب مري، جيڪي سک صحت کي
(سرڪارايل)

ناڳ ٻاڻ جسم جو سنهو هجي يا ٿلهو، سندس زهر ۾ ڪو خاص فرق ٿئي ئي ڪين.

سنها ٿانءِ نه سپ - سڪا جنين ٻيت،
انهن جيءَ جهپيت، جنگن کي جوکو ٿئي.

۾ هن نانگ جي سياءَ تي چڱي روشني وڌي آهي. سندس چوڻ موجب نانگ جو اڇو به واسينگ جهڙو ئي خطرناڪ ٿئي، جو هاٿيءَ جهڙي جيو کي به ماري ڇڏي.

سنها ياڻ نہ سپ، وياءُ واسينگ جا
جنين جيءَ جهڙپ، هائي هنڌان نہ چري.

(سپ = نانگ، وياءَ = اولاد، جهڙپ = ڏنگ، هنڌان = انهيءَ هنڌ تان)

شاهه واسينگ کان پوءِ ڪڄر نانگ جو ورنن ڪيو آهي. ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ شاهه جڏهن جوڳين جي سنگ ۾ هئن سان ٽن سالن تائين گڏ رلندو رهيو تڏهن هو ڪيترن ئي نانگن جون ذاتيون سڃاڻي سگهيو ۽ جي ذاتيون هن بيان ڪيون آهن سي آهن. وهه واسينگ کهر (ڪاريهر) ۽ ڪڄر. ڪڄر جي بيان ۾ شاهه چوي ٿو تہ هو هڪ زهري نانگ جو قسم آهي ۽ ٿوڦ زمين تي رهي، هن قسم جو نانگ جيتوڻيڪ ڏسڻ ۾ سهڻو ٿئي، پر ڏنگ هڻ کرڻ ٿئيس. هن نانگ جو سياءُ وڏي ٿئي ۽ وير وڻڻ ڪانسواءِ هو رهي ئي ڪٿي.

آسڻ جي آريج ۾، اڪڙ وهه ڪري،
تن جا مهه ملڪن جهڙا، ٽڪو تا نہ ٽري.
جي انهين سان آڙي، تہ ڪانهي جاءِ مري جي
(سرڪارايل)

وڃن ۾ روڄ ٿي، ڪر چتونءَ جي چانگار،
اي عشق جي اُبڪار، نعرو آهي نينهن جو.

شاهه هت ريگستاني طوطي جو ورنن ڪيو آهي، جو رنگ ۾ ڪجهه ڪارسرو ٿئي، چهنب وڏي ٿئيس ۽ آواز ۾ چڱو ڪڙاڪيدار ٿئيس ۽ شاهه ساري رسالي ۾ صرف هڪڙيءَ اِـي سٽ ۾ چتونءَ جو بيان ڪيو آهي، جنهن ۾ هن چتونءَ جي ذات، عادت، سڀاءَ ۽ بوليءَ جو ورنن ڪري ورتو آهي.

آڙيون ۽ ڦاڙا:- هيءَ پاڻيءَ جا پکي ٿين. ۽ بدڪن جي ذات مان اچن، هيءَ پکي مينهن ڦڙي لاءِ اوسيئڙو ڪيو ويٺو رهـي. مينهن ڦڙي جيان ٻيو پاڻي نه اُڇهيس لي ڪين. شاهه جو چوڻ آهي:

آڙيو آير آسري، ڦاڙا ڦنوارين (سر سارنگ)

هنج:- شاهه هنج لاءِ ڪيترائي اکر ڪم آندا آهن، جهڙوڪ: مور، هنج، ڪارايل، هنجڙا ۽ ڪنگ.

سرڪارايل ۾ (هنج) لاءِ شاهه چوي ٿو:

بگهن پاڻ هٽي اُڏامو آڪاس
جتي پرين سندا پاس، سوسر هٽي هنجڙو.

شاهه هتي هنج جي آڪاس ۾ اُڏڻ واريءَ صفت تي زور ڪيو آهي. مور هوائن نه آڪاس ۾ اُڏامڻ وارن پکين مان ناهي. ٿي سگهي ٿو مور جي اُڏام ۾ شاهه اهڙا اکر ڪم آڻي ويٺو هجي؛ باقي هن پکيءَ کي

نانگ منڊل وارا ئي اڪثر ڪري نانگ جي جڪ جو شڪار ٿين، تڏهن ته شاهه چوي ٿو:
ڪهر! گاروڙين (جوڳين) سڀن، وڏو وڏ ۽ وير.

هوا ۾ اڏامندڙ جيو (BIRDS)

شاهه ڪيترن ئي پکين جو ورنن ڪيو آهي. پر گهڻي ڀاڱي هن ڪانو، هنس، ڪونج ۽ مور جو ورنن ڪيو آهي. ٻيا پکي جي هن جي بيان ۾ اچن ٿا اهي آهن، پپيها، هماءُ، آڙيون، تاڙا، ڪانيرو للن، باز، ڪوئل، چتون، ڳجهه، جهرڪي، هنج ۽ بگهه. ورنن ڪيل ڪل پکي ٻن قسمن جا آهن، هڪڙا اهي جي پالتو ٿين ۽ ٻيا جي پالي ئي نه سگهجن.

پهرين قسم جي پالتو پکين ۾ چتون، آڙيون، هنج، باز، ڪوئل ۽ ڪونج اچي وڃن ٿا. باقي جي آهن، اهي يا ته پالڻا ئي نه آهن، يا جي پالڻ جي ڪوشش ڪجي ته تمام گهڻو وقت لڳي. عجب اهو جو شاهه ڪانو جهڙي پکيءَ کي قاصد پکي ڪري ڪونيو آهي، جنهن جو شرف هوندي به ڪبوتر کي ملڻ کپي، پر ڪبوتر جو ساري رسالي ۾ ڪو بيان ڪينهي. شاهه پکين جو بيان اِجهو هن نموني ڪيو آهي:

چتون: سر معذوريءَ ۾ هڪ هنڌ هن چيو آهي:

شاعريءَ ۾ ڪلپنا کي ڪم آندو ٿو ڏسجي. شاهه ٽي پکيءَ لاءِ حب ۽ پيار آهي، انهيءَ ڪري ئي ته ڪيس قرب مان "ڪُنگ" ۽ "پکيئڙو" ٿو ڪوٺي. (شاهه کي ٻين پکين سان به ايترو ئي پيار آهي) هيءُ پکي ٻرهين کان عام جو پيارو آهي، تڏهن ته هاڻ ڀارت جي راشٽريه پکيءَ جو مرتبو مليو اٿس. ٻڌمت ۾ پڻ هڪ وهم ويٺل آهي ته هن پکيءَ کي نه مارجي، نه ڌاڙجي؛ ڇو ته ائين ڪرڻ سان ڪوڙهه (Leprosy) جو روڳ لڳڻ ممڪن آهي. بادشاهه سالومن تي هن پکيءَ جي سونهن تي جڻ فدا هوندو هو. خود سرڳ جي راڻي "جنو" جا جهنڊو جي نشاني هئي، هن پکيءَ کي ڏاڍو پائيندي هئي. اليگزينڊر به جڏهن ڀارت تي ڪاهه ڪئي، تڏهن هيءُ پکي ڏسي سندس دل موهجي اٿي ۽ ڪيس مارڻ کان منع ڪرڻ جو اعلان ڪيائين. مغل زماني جو "طائوسي" تخت به هن پکيءَ جي شان جي بلندي تو ڪري، ڇو ته "طائوس" معنيٰ ئي مور.

شاهه کي جو هيءُ سهڻو ٿو لڳي اهو به سندس سونهن ۽ عادتن جي ڪري. هن پکيءَ ۾ اها عادت آهي جو ڪن ڪچڙي ڏانهن ڪڏهن به رخ ڪين رکي ۽ نه گندي پاڻيءَ جي حوض تي ويهي وهي. شاهه اهڙو اشارو ڪيو آهي:

اُهو پاڻي لڙ ٿيو، ڪالهه رئو (ميرو ڪيو) ڪڪڙن
اهڙي لپ مرن، لنهه سر مٿي هنجها.

پکڙڻ ڪا سولي ڳالهه ڪانهي. هو ٻوڙڻ ۾ سو ڏاڍو ٿڪا ٿين ۽ ٻوڙندي ٻوڙندي اهڙن هنڌن تي وڃي پهچن، جو پوءِ کين هٿ ڪرڻ ئي ڏکيو ٿيو پوي. وقت پٺيءَ مور اڏامندا به آهن، پر سندن اڏامڻ ڪو اوچ آڪاسي کين نٿي. گهرن جي هڪ ڇت تان ٻيءَ ڇت تي ٽپو ڏيڻو هوندس، يا هڪ وڻ جي چوٽيءَ کان ٻئي وڻ جي چوٽيءَ تي وڃڻو هوندس ته ڪٿي اڏامندو نه ته خاص ڪا اڏامڻ جي ڪوشش ئي ڪانه ڪندو.

عام طرح هن پکيءَ جي خوراڪ آهي ڌرتيءَ جا جيت، ٻين پکين جا ٻچا ۽ باغ جا گل. ڏکڻ پار تين جو وري چوڻ آهي ته اگر توهانجي باغ ۾ مور آهي ته ميلن ۾ نانگ نڪرندو ئي ڪين. ان مان ثابت آهي ته نانگ مور جو ڪاج ضرور هوندو. شاهه اڪثر هنج جي خوراڪ پاتال جا ملهائتا موتي چيا آهن:

پٿون (قيمتي موتي) جي پاتار، هنج تنهين جو هيرڻون
ڪنڌيءَ تي ڪيهي، هاج تهجي هنجرا.

يا

ٿئون حضوري (حاضر) هاڻ،

سوجها (خبر) پيس، سر (وسندي جاءِ) جي.

ڪنڌي (نڳ) لڌي ڪاڻ، (خزانو)، پکيڙي پاتار ۾،
هنج پکيءَ جي موتي چڳڻ جو ورنن ڪندي، شاهه

مانڪ (موتي) چوڙو (ڪاڳو) جنجو،
هنج حضوري (دوست) سي.
چلر (گپ) ۾ چهنب هڻي، مڇي ڪين نه اي،
لوڪ نه سڃاڻي (ڄاڻين)، جيلام پوڻن (گهمن) ٻگهن گڏ پاه.

شاه جي چوڻ موجب اهو ظاهر آهي ته ڄاڪاڻ ته هيءَ ٻگهي پنهنجيءَ عشق جي ڪري عام ۾ پيارا آهن، انهيءَ ڪري ڪين آزاد گهمندي ڦرندي ڪانه اوپرا ڪين لڳي، پوءِ ڪين اهو ڏپ نه لڳي ڪين ته ڪو ڪين مار ڀڃندو هو ۽ ڪين ٻنهين ۽ ٻاغن ۾ فخر سان گهمندا اوپرو ڪري گهمندو ڏنو آهي، نه ڪو اينرو ۾ شاه هن ٻگهيءَ جي عشق ۾ اهو به ٻڌايو آهي ته هيءَ ٻگهي ڪانوڻ جهڙن گدان ٻگهين سان انهه ڪين وهن. شاه ڇوي ٿو:

وڃا مور مري، هنج نه ڍهيو هيڪڙو
وطن لڳي ورتي، ڪوڙن ڪانيرن جو.

يا

سرهو سر وڃائيو، ڪوڙن ڪانيرن (ڪانون)
وڃا روهه وڃن، ڪم هڻائي ڪسان هنجڙا.
ان لاءِ شاه جو سبب ڏنو آهي، اهو آهي:
هنج مڙيوئي هنج، مير و منجهن ناهه ڪو،
جني رهن سنجهه، سو سر ڪن سرهو.
سدا ۾ هيءَ ٻگهي ڪينجهر ڍنڍ تي شايد گهٽي

نه رڳو ايترو پر شاهه ائين به چيو آهي ته هي پکي ٻگهه يا ڪنهن ٻئي پکيءَ سان ڀيٽي ٿي ڪين سگهجي.

هنجن سي هيڪار، جي ڳڻ (خيال) ڪري نهارين،
ٻگهن سين ٻيهار، ٻيلهه نه ٻڌائين ڪڏهين.

شاهه اڇي مور جو به ورنن ڪيو آهي. هيءُ اڇي رنگ وارا مور اصل جهان جا ٿين جي پسوءِ پارت ۾ سٻلان ۾ آندا ويا. ڪانون ڪي هن پکيءَ جي پيٽ ۾ شاهه تڇ ڪري ٿو ليکي.

للن (پکين) کي لطيف چئي، اڇي ساڻ اراڻ، (پيٽ)
ڪنگن لئي ڪاڻ، گڏيو هنج حبيب کي.

هندن جي وشواس موجب هيءُ پکي وديا جي ديويءَ سرسوتيءَ جو واهڻ ڪري ليکيو ويندو آهي. شاهه به ان ڏانهن اشارو ڏنو آهي.

پڻي لائي لڪ، گڏيو هنج حبيب کي.

يعني ته مور جڏهن روحاني خزانا هٿ ڪيا، تڏهن ته الاهه سان ملي هڪ ٿي ويو.

شاهه ته ائين به چيو آهي ته هيءُ پکي ماس خور ڪونهي. کهڙيءَ ريت شاهه کي اهڙو انيڀو ٿيو، سو چوڻ ڏکيو آهي. ٿي سگهي ٿو ته شاهه روحانيت جي ويجهو ايندي، ڪيس هرڪا شيءِ روحانيت واري لڳندي هجي. شاهه دهرائي ٿو:

جنب وهائي چڙهيا، مل مونيءَا مير،
ان سين طبل باز، تبرون، کند، کٽار، کير،
علي پٽ امير، کندا راڙو روڪ سين.

شاهه ڪربلا جي جنگ جو احوال ڪيو آهي، جنهن ۾ حضرت علي امير جي پٽ سان رڪن جي ٿهيل هٿيارن سان گڏ ڍال، شڪاري باز، کهاڙيون، ڀالا خنجر ۽ برڇيون ڪم آنديون آهن. ساڳئي درشيه کي شاهه وري به ڪم آڻي چيو آهي:

جنب وهائي چڙهيا، مل مونيءَا گهوٽ،
ان سين، طبل، باز، تبرون، کند، کٽار، کوٽ،
علي پٽ اموٽ، کندا راڙو روڪ سين

يا

جنب هائي چڙهيا، مل مونيءَا جام،
ان سين، طبل، باز، تبرون، نيزا ۽ نيشان،
علي پٽ اَيام (معصوم) کندا راڙو رڪ سين.

ڪوئل:- سُر معذوريءَ ۾ شاهه هن پکيءَ جو ورنن ڪيو آهي ۽ وري ساري رسالي ۾ صرف هڪ دفعو ئي هن پکيءَ جو ورنن ٿو اچي. شاهه چوي ٿو:

رڃن ۾ رڙ ٿئي، ڪر ڪوئل، جي ڪوڪ
ولولو (آواز) ۽ روڪ (ڪوڪ)، اي تان آهي عشق جي.

صرف هن سٽن ۾ ئي شاهه هن پکيءَ جي آواز ۽ رهائش جي هنڌ جو بيان ڪيو آهي. ڪوئل کي شاهه

پاڳي ڏسڻ ۾ ايندا هئا، جو شاهه چوي ٿو:

ڪارايل (مور) جي ڪوڏ، مون ڪنجهر سب نهاريو،
وري واهيڙي (آکيري) تي وريا، الا لاکيڻي لوڏ،
هنيئت جنين سين هوڏ، هنجڙا سي هلي ويا.

هتي شاهه اهو وڳيانڪ ريت ٻڌايو آهي ته هيءُ ٻه پکي موسمائتا (Seasonal) پکي آهن ۽ پاترڪ پکين (MIGRATORY) جي حالت ۾ ڪٿي ڪٿي صرف ٿڪ ڀڃڻ لاءِ ئي اچن.

باز:- هن پکيءَ کي پالتو پکين ۾ ڳڻجي ته ٻه ٿهي، ڇو ته ان جو ثبوت گرو گوبند سنگهه جي تصوير مان به ملي ٿو، جنهنجي پنجي تي باز وهاريل ڏيکاريو ويندو آهي. تنهن ڪانسواءِ شڪاري به هيءُ پکي پاليندا آهن، ڇو ته هيءُ پکي کين شڪار هٿ ڪري ڏيڻ ۾ چڱي مدد ڪري ۽ جڏهن شڪار جا ساڌن اڄان اڻلڀ کين ٿيا هئا، باز دٺاران ئي شڪار جو لطف ماڻڻ ۾ ايندو هو، جو مغل زماني تائين هليو.

ڪنهن وقت ته هن پکيءَ کي پڪ جو هٿيار ڪري به ڪم آندو ويندو هو، جنهنجو ورنن شاهه سر ڪيڏارو ۾ ڪيو آهي. ڪيڏارو اکر جي معنيٰ ئي آهي جنگ جو ميدان. هيءَ راڳڻي ديپڪ راڳ جي پنجن پارياڻن مان هڪ آهي. سر ڪيڏارو جي داستان ٻئي ۾ شاهه چوي ٿو:

طرف آهي، هڪ ريگستاني ۽ ٻيو ٻوري ناري وارو.
هر سال اهڙي ريت اچڻ جي شاهد خدمت پنهنجي وڏي
اٿي ڏسجين، پوءِ جدوجهد ڪنديون، بيابان، جبل،
ٻاٻيون، نهرون ۽ درياهه ٽپنديون اچيو وارد ٿين.
اهيءَ ڪري ئي شاهه چيو آهي.

آئيون اڳئين هير - اصل سندي آسري
پڙ پسان نه پير - سيڻن ساڃهر لڌيو.

ڪونجون دائمي پکي ڪينهن. ان جو ثبوت به
شاهه واهه جو ڏنو آهي، جڏهن چوي ٿو:

قسمت آنديون ڪونجڙيون، وطن سندو روهه
تنهنجو ڪونهي ڏوهه، رزق رازق هٿ ۾.

سڀ ڪونجون جي هڪ کهي اچن ٿيون ته پنهنجي
اڳواڻ لاءِ ۽ چوڪي هٿ ڪرڻ جي سمت به شاهه
صاحب سندن من ۾ پنهنجو پاڻ وجهيو ڇڏي. ڪونج
جو تاج اڪثر تڏي سارڻ ئي ۽ ... پڙڻ ۾ آيو اٿم ته
جڏهن ڪڏهن سنهڙو ڏاهه به ڪانئي، ته پوءِ جا ساوا
جيت به ڪانئي. ڪڪ ۽ ڳاهه ڪائيندي به هو ماريءَ
جي ڪوڙڪي ۾ قاسط کان هميشه هوشيار رهن.
سندس اها عادت شاهه به ارپوري آهي.

ڪونج نه پسن ڪڪ، لب (ڪوڙڪو) جو سين لڳ ٻيو
ماري ماري لڪ، وڳر هٽي ويڄون ڪئا.
(لب سو = لڪو، ويڄون = پرزا)

ڪوول ڪري ليکيو آهي ۽ چوي ٿو هيءُ پکي ريگستاني ٿئي ۽ سندس آواز ڪوڪو جهڙو ٿئي، ائين جيئن سچو عاشق آهون ڀريندو آهي.

ڪونج: عام طور ائين سمجهيو ويندو آهي ته ڪونج اتر کان اچي ۽ ورتي موٽي ٿي. اتر ڏي، تنهن مان پروري ٿو سگهجي ته هيءُ پکي مندائتو پکي آهي ۽ هن پاسي شايد بيضا لاهڻ ٿو اچي، ڇو ته اترائي ٽڪرين جي آبهوا هن پکيءَ جي بيضن ڏي ڦوڙڻ ۾ شايد پوري مدد نٿي ڪري. البت اها خبر پئجي ڪانه سگهي آهي ته ڪونجون پنهنجيءَ موسم جي خبر ڪيئن ٿيون رکن، پر وگيان طور پرکيو ويو آهي ته هوا ۾ گرمي پد جي بدل سدل ڪري سندس رت جي گرمي پد ۾ ڦيرو ٿو اچي ۽ هو اهو ناٽو پچائي وڃن. سندس اصلي ماڳ تي روشني وجهندي شاهه صاحب سر ڍهر ۾ چيو آهي:

اتر ڏي آلاپ، ڪاليا ڪون (ڪلهه کان) ڪونج ڪري.

ڪونج جي اچڻ جو طرف ٻڌائيندي شاهه سر معذور ۾ چوي ٿو:

رچن ۾ رڙ ٿي، ڪر ڪرڪي ڪونج.

يا وري سر ڍهر ۾ چوي ٿو:

اڀرن ڀور (نهر جو نالو) ڀري، اصل سندي آسري.

انهيءَ مان ثابت آهي ته ڪونجن جي اچڻ جا ٻه

البت سرخروئي ٿي ٿي جو ٻين سدائين سندس
ڪڍ نه ٿي ورتي. ورڻ جي اڳواڻي ڪندڙ ڪونج
نر ٻچي ٿي اُٿي ته به سڀ سندس پويان.
اڪل پيدرهن ڪان ويهه ڪونجون هڪ وڳر ۾ ٿين. نر
ٻچي جي ڪونجون اڏامڻ لاءِ پرن سچيءَ کي اطلاع
ڏيڻ لاءِ آواز ڪنديون.

ڪونجون ٿيون ڪٽڪن، جيڪس هلنا هاريون،
ٻچا پوءِ اُٿن ۽ وچين وانڊا (دانهون) ڪنديون.

ڪونجون پاڻ اڳيان هلنديون رهنديون ۽ ٻچا پوئتا
ايندا رهندن ۽ اڳواڻي ڪندڙ ڪونجون واڪا ڪنديون
ٻچن کي سڏ ڪنديون رهنديون، پر جي وچ ۾ ڪا ڪونج
جدا ٿي وڃي ته موٽي پرن ان کي ڳولهين، پوءِ
انهين سر اڳيان وڌنديون. شاهه پڻ چيو آهي:

وڳر اکيوءِ (ياد ڪري) سر، وهندي جاءِ ساريون،
سور چري جهري جهجهندي وري، سنڀها ڪي سڄين،

وڳر کان الڳ ٿي ڪا ڪونج پلجي ته دک ۽ غم
وڌهيو وڃيس ۽ انهيءَ فراق ۾ پنهنجي سهيلين کي
ياد ڪري ۽ هو به سندس ڳولها ڪنديون آواز جي
ڪڍ ونيو اچي ڳولهي لهنس.

ڪونج جي آواز کي شاهه دردي دانهن ڪري
چيو آهي:

هن مصرع ۾ شاهه هن پکيءَ جي پاڻ ۾ ٻيلهه رهڻ
جي عادت کي به دهرايو آهي. وڳر ڪري ڦرڻ جي
عادت هن پکين جي هڪ خاص خوبي آهي،
تڏهن ته شاهه ور ور ڪري ٻڌي چيو آهي:

وڳر ڪيو وتن، ٻرڪ نه ڇنن پاڻ ۾،
پسون پکيئڙن، ماڙهئان ميٺ گهڻو.

يا

وڳر وساري، ونئين ڪنءَ مانڌ ڪري،
ڪاتو نه ماري، ٻارڻ جهڙ (سس قس) سندي سڄڻين.

يا

وڏي وڳر هيرائين، ڇڏي نه ٿئين گڏ.

يا

وڳر ۾ وائي، ڪا نه تنهنجي ڪونجڙي،
سر ۾ سارينئي، گهڻو پيئر ۾ پائي؛
پسن نه ٿاهي، جا ماري سندي من ۾.

وري جي ڪونج وڳر کان الڳ ٿي ٿئي ته شاهه
ڪونج کي اطلاح ڏيندي ٿو چوي.

وڳر ويا وهي، ڪال تنهنجي ڪونجڙي
ڪنداينءَ ڪوهه رهي، سر ۾ سيرائينءَ ري؟

هڪ دفعي ٽلاهه جي ڪپ تي مون ويٺي ڪونجن
جي وڳرن کي ڇتايو، ڏٺم ته هو سدائين (٨) واري
انگ جي صورت ۾ ٿي اڏامنديون رهن. اڳواڻي ڪندڙ

اهڙيءَ ريت شاهه جهرڪيءَ کي گهٽ طاقت واريءَ ڀنڀ وارو پکي سڏيو آهي، جو واقعي اُن جي برابر آهي.

ڪانو:- شاهه ڪانءَ جو ذڪر ڪندي ڪيس ڪانگ، ڪنباڻا، زاغ ۽ عجب وچان ڪانگڙا به ڪوٺيو آهي. شاهه ڪانو کي مڙيوئي وڏي اهميت ڏني آهي، ڇو ته ڪانو هر هنڌ ڏسڻ ۾ ايندو آهي ۽ سندس ”ڪان. ڪان“ هڪ اهڙي لات آهي، جو ڄڻ ته پکي ڪجهه چوڻ چاهيندو آهي، اسان جون ٻڌڙيون ڪين ڪانو جي ”ڪان... ڪان“ ٻڌي موٽ ۾ چونديون آهن:-

”ڪانگل ڪر ڪان- لولي ڏيانءَ مان.“

انهيءَ ڪري ئي ته شاهه ڪانو کي قاصد ڪري ڪم آندو آهي، جيئن سر سامونڊيءَ ۾ وڻجارن جي باري ۾ چوي ٿو:-

تو جنهن جي تانگهه سي سڄڻ سفر هليا،
اڄ اُس لطيف چئي، ڪڏهين ايندم؟ ڪانگا!
ڪهه سناڻي سانگ، ٻڌين پسر ڏيهي ڪنا.

يـــا

ان ڪي اڄ، ڪانگا! ڪڏهن ايندا مان ڳري (وڻ).

اهڙيءَ ريت ڪانو جي ”ڪان.. ڪان“ کي شاهه الست لنوڻ جي آواز سان ٻڌرو ڪيو آهي، جيتوڻيڪ سندس آواز ڪو، ڪن رس ڏيندڙ نه ٿئي ئي ڪين، پر شاهه عشق جي رنگ ۾ رنگجي ته ائين به چئي، ٿو آهي:-

م لنو ڪونج! ماف ڪر، چورم هڻين چاڪ
ڳوڙها مٿي ڳل، جم (هتان) وهائي (پره ڦٽيءَ) وهائين.

ورتي سنڌس وڇڙڻ جي فراق ۽ جبل وارن شاهه چوايو آهي.

روهه (جبل) راماڻا (دانهون) ڪن، اڄ پڻ هلڻ هاريون،
ڪر ڳل ڪونجڙيين، رئي م رات ڪٿو

اهڙي ريت ڪونج پاڻ ته ڀلي، سنڌس لاٿ ڀلي، ذات ڀلي، ڏيک ڀلو، ويک ڀلو، چال ڀلي، ٻال ڀلي، ڪاڄ ڀلو، راڄ ڀلو، ائين چئجي ته هيءُ پکي ڀلين ڀلين آهي.

ساري رسالي ۾ روز مرهه جي ڏسڻ وارن پکين مان شاهه صرف ٻن پکين جو ورنن ڪيو آهي؛ جي آهن جهرڪيون ۽ ڪانءَ.

جهرڪيون :- سر آسا ۾ شاهه حرص ۽ هوس کان پناهه پني آهي ۽ نفس کي داوڻ ڏئي، قابوءَ ۾ رکڻ جي رمز ٻڌائي آهي. ائين ڪندي هن ڦلهڙن ۽ ڪمزور شخصن جي پاڻيءَ ڦوڙن سان ڀيٽ ڪئي آهي ۽ مثال طور ٻڌايو اٿس تہ هو اهڙا تہ جهرڪيءَ جي چهنب جيان گهٽ طاقت آهن جو لڱي کان سواءِ ڪجهه لڏن ئي ڪين.

محروم ئي مري ويا، ماهر ٿي نہ مڻا
ٻڙي (جهرڪي) جنءَ چهنب هڻي، لڏ يانون لڻا،
عجائب (ٻد ٻدا) جن ۾ ئي هڻا، انهيءَ واديءَ (ماڻري) وچ ۾.

سو وهي ته آهي اکيون ٿي گهوڙيون جي پرينءَ سواءِ ٻيو ڪي ڏسن.

اکيون پرينءَ ريءَ جي، ٻيو ڪو پسن،
ته ڪڍي ڪي ڪانگا، نوالا نيڻ ڏيان.

يا

اُپرندي سڄ سا، پرين جي نه پسنديون،
ڪڍي ڪي ڪانگا، نوالا نيڻ ڏيان.

سر آسا ۾ شاهه ڪانگ کي پنهنجي دل ڪارڻ جو واڻن ڪيو آهي:

ڪڍي ڪانگا تو ڏيان هيئون ساڻ هٿن

سر حسيني ۾ سسئي جڏهن پنهونءَ جا پيرا ڳولهيندي اٿئي وڃائي ٿي هلي ۽ جڏهن ڪٿي پيرو ڏسڻ ڪين ٿو اچيس، تڏهن هوءَ بس ائين ٿي چاهي ته ڪانگل اچي ته ڪو پنهونءَ جو پتو ٻڌائيس:

گهوڙا! گهٽي پون (پنڌ)، ووءِ! ووءِ وڃن نگهٽا،
مادر! مٿاهون، ڪانگ لوندا ڪڏهن (ڪڏهين)

سر پورب ۾ شاهه ڪانو جي ڪيترن ئي صفتن جو واڻن ڪيو آهي، انهيءَ ڪندي شاهه پڇاڙي ويو آهي ته ڪانو جي هڪ وار ڪٿي ويٺو ته اڏامڻ ۾ سست پيو ٿيندو.

اڏر لڳا آهه ۽ ويلو (دير) نه ڪر وڃيءَ،

تنهن ڪانسواءِ ڪانو جي وهڻ جا مکيه هنڌ ٽين وڻ

"اُنين جي ٻچار، ڪالوڪر (ڪلهه کان) ڪانگ ڪري."

سر سهڻيءَ ۾ شاهه سهڻيءَ جي وانـــان ورلاپ ڪرائيندي آخر ڪانگ جي اوٽ ورتي آهي، جڏهن سهڻي چوي ٿي ته اُها گهڙي ڀلي جي موٽي اچڻ جي تڏهن ايندي جڏهن ڪانگ لوندو. هن مان خبر ٿي پوي ته شاهه کي هن پکيءَ جي غيب پرکڻ جي ڇهين حواس جي به خبر آهي، جنهن ذريعي ايندڙ گهٽنائن کان آگاهه ڪيو ويندو آهي؛ يـــا جيئن اچا تائين گهر جي آڳنڌ، در يا ڌريءَ تي جڏهن ڪانو اچي لنوندو آهي ته سمجهيو ويندو آهي ته ڪو مٽ مائٽ يا ڪو خط پٽ ايندو، جيئن شاهه چيو آهي:

سڪ سڪنديـنءَ لاهه - وڇوڙ يـــا مهڙ پرين
ايڏي سگهه، سچا ڏڻي! تو هم کي جاڳاهه.
تن جنين جو طالبو، مهر تنين کي پـــاءِ،
هيڙائي جو، ماءُ! ڪانگ لنوندو ڪڏهن.

ڪانو ماس خور پکي آهي. ان جي ثبوت ۾ شاهه سر سسئي آبريءَ جي هڪ وائيءَ ۾ چيو آهي:

ڪانگ ڪينئيم (مونکي کائين) ڪيچ جـــا،
ماس چنجن (چهنبن) سان چوري.

سر آسا ۾ شاهه ڪانو جـي ماس کائڻ ڏانهن اِشارو ڪري ٿو، جڏهن پاڻ سچي رنگ تي پهچڻ کان پوءِ ڏاڍيءَ کي ڏسڻ جي اِچا ظاهر ڪندي اُنين به چئي

اُڇڙو اُڇڙو ٻون، واڪا ڪڙو وطن ۾،
سنهڙا سيڻن جا، ڇوليءَ ڇڙهيو ڇون،
ڪانگا نه ڪوڙاهون، پريان سنڌي پار جا.

وري ائين به ناهي ته ڪو نٿو اُس ۾ ڪانو ٻين ٻڪين جيئن ڪو ڇانو طرف رکي رکن. ڪانو جي ان عادت تي شاهه ڪيئن ٻنهدڄائيءَ وچان چيو آهي:

ڪانگل! ڪوهه ٿيو ءِ، پيو آهين پٽ ۾!
اڄ اُس تڙ ڪونه سهين، اڄ سارو ڏيهه سنوءِ.

قرب وچان شاهه ڪانو جي ڪان ڪڍهن ڪلڻ، سر ۾ ڳائڻ، واڪا ڪرڻ، وائي وارڻ، ڪيڪون ۽ دانهون ڪرڻ ڪري به ظاهر ڪيو آهي. انهيءَ مان سمجهه ۾ ٿو اچي ته شاهه هن پکيءَ جي هر آواز کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، جيئن اڪثر ڪو سائنسدان ڪندو آهي.

ڏاهي چڙهي ڏار تي، زاغ ڪري زاريون (دانهون)

يا

ڏاهي چڙهي ڏار تي، ڪاجا لاءِ لنئي (لڻين)
ڪانگل قرهن جا، اچي وائي وات.

يا

ڪانگل ٻنهي ڇانگ (اُڇل)، جڏهن جيءُ جيار يو
مٺان لامن لت ڏيو، پولين سر نيلانگ (ٻين گڏ ٿارين تي)

شاهه سنڌ جي رسمن رواجن کان بلڪل واقف هو،

جون ٽاريون، گهرن جا منهن يا ڇنيون ۽ در، وڻن جون لامون ۽ چوٽيون. شاهه انهن سڀني هنڌن جو پورو پورو اڀياس ڪيو آهي.

ڪر ڪنيو ڪانگ لنئي، متي (منهن) ٿي مضبوط.

يا

متان مدهه مهڄي، ڪو اُڏايو ڪانو؟

يا

ڏائي چڙهي ڏار تي، ڪي جو ڪانگ ڪهيو.

يا

ڪي جو راغ زبان سين لنيو مٿي لام،

يا

قريبن جو ڪانگڙو، مٿي ٽار ٽلي،
ڪنيو ڪيانئو خبرون، ڪيرون ڏيو ڪلي.

يا

پريان سندي پار جو ڪانگل نہ ڪوڙو
اچي ويٺي وچ ۾، مٿي در دوڙو.

وري ائين بہ ناهي تہ ڪانو جتي وهندو، اتي چپ چاپ ڪيو ويٺو هوندو. هيءَ پکي ڪٿي بہ وسرام نہ وٺي. رڳو "ڪان - ڪان" جي رٽ لڳائي بہ وڻ جي هڪ ٽاريءَ تان ٻيءَ تي چڙهندو ۽ لهندو ۽ ٻيو ٽپا ڏيندو. شاهه اهڙو اڀياس ڪيو آهي:

همت شاهه ڪانو کي پيرين پوڻ جي شخصيت ارپي ڏني آهي ۽ انهن ئي ڪانگ جهڙي پکيءَ جي هيءَ تمام گهڻي ساراهه ڪري ليکجي ته به نهي. شاهه ان ڪان ٻه ٻه ڏاڪا اڳتي وڌي چوي ٿو:

ٿو ٻه بوءِ بهار جي، مشڪ ڪٿوري مڻ،
اچي عجيبن جو اورانگهه اڱڻ،

ته ڄڻ شاهه حد ڪري ڇڏي آهي؛ پر شاهه کي ان جي ڪا پرواهه ڪانهي، ڇو ته پاڻ چوي ٿو:

ڪانگل! سي ٿي ڪوٺ، پرين جي پرڏيهه وٺا،
جنهن ري جهان ٻڻ، اکڙين آروٺ (خشڪ)،
الاهه لڳه لطيف چي، ڪج ڳاراڇو (حال احوال) ڳوٺ،
جي ڏمر ٻيا ڏوٺ (ڏک)، سي اڏامي آڻ پريان.

ورئي پيار وچان هو ڪانگل کي ڪوني ڳالهيون ڪرڻ لو چاهي:

آءُ اڏامي ڪانگڙا، پارا نپار (سنڌن پيغام) پچار،
وٺهي همت وصال جو، ٿان ڪوٺرو (ٿورو) ٿوار (تدوار)،
جي ڏسڻ ٻه ڏيسار (پوي)، سي اڏامي آڻ پريان.

هر وقت شاهه ڪانگل کي جلد از جلد موٽڻ لاءِ پيو آزي نيزاري ڪري:

وِهلو (جلد) وريا پريان، آءُ ڪانگا! وڃ ويهه،
عنبن ڏور چيتا رتو ڏيهه، سي اڏامي آڻ پريان.

يا

ڇھن ڪري ڳوٺاڻن جو پرينءَ ڏي ڪانگل کي قاصد
ڪري موڪلڻ جو ڍنگ ڪيس وٺيو ۽ ان کي ٻاڻ ۾
قاصد ڪري سنيھو پھچائڻ جو ڪم سونپيائين:

پرين جي پرديس ۾، تن جي ڪانگ ڪج خبر،
تہ سڀ مڙھايان سون سين، پڪي تنھنجا پر،
گھمي مٿي گھر، ڏج رانيايان پرين کي.

وري جڏھين موٽي تو اچيس تہ پنھنجي پرينءَ
جون خبرون تو پڇيس:

آءُ ڪانگا وڻ ويھہ، سڏيون ڏي ساٿيھہ جون،
چڱا ڀلا سپرين، ڪ سڪ وسي ساٿيھہ،
پرين لاءِ پرديھہ، مون ٿان گھڻو نھارئيو.

سنڌ ۾ ڳوٺن جا ماڻھو خوش و خير عافيت ڪرڻ
وقت ھڪ ٻئي کان قرب مان پڇندا ھئا: "ادا! چڱا
ڀلا، خوش راضي وغيره..." ساڳي ڳالھہ شاھہ بہ دھرائي
آھي. وري شاھہ ڪانگل کي قرب مان پيو ڪوٺي،
سنيھا پھچائڻ لاءِ پيو سکيا ڏئي ۽ ائين ڪندي شاھہ
ثابت ڪري ڏيکاريو آھي تہ برابر سندس وقت ۾ اڄ
وارو ٽپالي سرشتو ڪين ھو.

ڪري ڪانگ ڪرنش (سلام)، پرين پري ٻڌيج،
آئون جو ڏيھي سنيھو، وچ ۾ وساريج،
الاھہ لڳہ لطيف چئي - ڳجھو ڳالائيج،
چڱا نہ تن چئيج، تہ ڪنياتا خوش ھئين.

ڪري سمجهيو آهي ۽ ورئي ڪين هنج جي پيٽ ۾
پينو ۽ ڪين لڌو سهي.
ڪنگڻ سان ڪويل (خراب وقت) للا (پکيءَ جو قسم)
هم ڪڙ پين.

بيت

ڪنگڻ لٿي ڪارڻ، ڳڻيو هنج حبيب کي.

اهڙي ريت ڪانو ۽ مور (هنج) جي پيٽ ڪندي هنج کي ئي عمدو پکي ڪري ڄاڻيو آهي ۽ ڪانو کي بيحد ٻڇڙو.

سر سڪي سال ٿيا، هنج هريسو ئي پير،
ڪنگ وچارو ڪير، جو رسي انهيءَ رمز کي.

ڳجهه:- ڳجهه هڪ اهڙي قسم جو پکي آهي، جو اڪثر ڪري ٻوڙين ۽ ماس تي گذر ڪري. سر ڪيڏارو ۾ شاهه هن پکيءَ جي خوراڪ ڏانهن اشارو ڏنو آهي.

ڳاهه (ڪاڏو) ڳجهن جو ٿيءُ، وٽئي جن ورهه ٿيا.

بيت

ٻوڙين ٿڌين جا ٻير- ڳجهڙين ڳڙو لاٿيا.

ورئي جڏهن ڳجهون شڪار تي اچن تہ پاڻ لپائي ڪيو ڪٽڪ جا ڪٽڪ ڪيو اچي ڪرڪن جيئن شاهه چيو آهي:

ڳجهڙ ۾ پهون، تن رڻ ڳجهن راتيون.

۽ ڳجهون کو هڪ هنڌ نہ ويهي ڪين رهن، وتن

وهلو ورُ، وريا ٻرين، آءُ ڪانگالن ۾ لات،
ويا جي ڙلات، سي اُڏامي آڻ تـــرن.

آخر ۾ شاهه کي حقيقي محبوب ڏي اهڙي غليظ ۽ گندي پکيءَ کي قاصد ڪري موڪلڻ ڪان بچاءُ آئي ٿي ڏسجي. ڪانگ ڪاڏي لاءِ ٻوليون ٻوليندو آهي ۽ آواز بلڪل ناخوش گذار اٿس، تنهن ڪري شاهه سمجهي ويٺو ته:

"ٻر-ٻر" ڪندڙ جي قاصد ٿيڻ مان ڪهڙو ڪارج سرندو؟
سو ڪانگ ۾ قاصد ڪر، جو سدا ٻوليءَ ٻولي ڪي،
ڪ ڪندو پهچي، پيٽ جي، ڪ ويندو دوست در،
جن جـــي ٻولي ئـــي "ٻر ٻر" سو نياپا نيٺي رهيو.

هن ڪان پوءِ شاهه هن پکيءَ لاءِ رسالي ۾ جو ڪجهه لکيو آهي، ان ۾ هن، هن پکي کي هيٺائين جڳهه ڏني آهي؛ ۽ ور ور ڪري هن جي ٻڙن گڻن جـــو ورنن ڏئي ڪيو آهي. هن اهو ٻه ٻڌايو آهي تـــه هي پکي اوجل جل کي ته گندو ڪري ڇڏي، پر جتي وهي اُتي ٻه ڪچرو ڪري ڇڏي.

اڄو ڀاڳي لڙ ڏٺو، ڪالو رڻـــون (ميرو ڪيو) ڪنگن،
يـــا
سر ڏجـــي ساهـــه ۾ ڪسر (خـراب) ڪنگن قبرون.

اهڙيءَ ريت شاهه ڪانگ کي ڪمتر پکين جـــي قطار ۾ آندو آهي ۽ الن جهڙن پکين جي ڀيٽ ۾ تج

ڏنب ڪسڻي ڳجهڙي! اڳين ٻوئي واءُ (وائي سور)
اُمين مٿاءِ، جنءُ تون ڦلين پائون (ورڪا) نه ڪيون.
تنهن هوندي به شاهه هن ٻڪيءَ لاءِ اُتيو ڪيو آهي.

ڳجهن ويٺا ڳاڙها، ڏنجها (سور) ڏکه گهڻا.

شاهه جي سر ڪيڏارو ۾ هن ٻڪيءَ جو ورنن جان
تان سرس ٿو اچي.

ٻگهه:- هي ٻڪي اڪثر ڍنڍ، نديءَ، تلاءَ يا سروور جي ڪپ لڳي ويٺو نظر ايندو ۽ هر وقت مڇيءَ جي تاڙ ۾ رهندو، پر جي آڏامي ته مٿي آڪاس ۾ پهچي وڃي.

ٻگهه ٻڪيءَ کي نه معلوم ڪيئن شاهه هنج کان وڌيڪ اهميت ڏني آهي، ۽ جڏهن هن ٻنهي جي ڀيٽ ڪئي آهي تڏهن ٻگهه ٻڪيءَ جي ڪنهن خاص ڳڻ ڏانهن به ڪو اِشارو ڪين ڪيو اٿائين:

هنجن سڀين هيڪار، جي ڳڻ ڪري نهارئين،
ٻگهن جي ٻيهار، ٻيلهه نه ٻڌين ڪڏهين.

يا

هار با هنج! ٻگهن سين، ڪيهي ٻڌين ٻيلهه؟

ٻر وري الائي ڇو هن ٻگهن جو درجو آخر ۾ ڪاتو ۽ ڳجهه جيان ڏهت ڪري ڇڏيو آهي ۽ هنج کي ٻگهه کان وڌيڪ اهميت ڏني آهي.

هنج هنيئڙي ڳالهڙي، ٻگهن ۾ ٻوليج.

جنگ جي ميدان ۾ جهاتيون پائيندا يون، مرھ ڳولهيندا يون ۽ پنهنجي لاءِ کاڌو هٿ ڪنديون.

ڳجهون گوڏ نه هون، وڻن ڪلي ڪوڏيون:

اهڙيءَ ريت ڏينهن هجي چاهي رات هن پکيءَ لاءِ ٻي وڌيڪ ڳولهڻ کانسواءِ ٻيو ڪم ئي ڪين رهي.

ڳجهڙين ڳارو، راتو ڏينهان ۾،

ڳجهن جي هنن مڙني عادتن جو بيان ڪرڻ لاءِ شاهه ڪربلا جي شهيدن جي شان ۾ ڳجهن کي ائين ٿو چئو آهي ته ڪنهن ٻڪري يا مينهن جو گوشت کائڻ کان هنن شهيدن جو ماس کائو. ائين چوڻ سان شاهه جو شايد اهو ئي مطلب ٿو ڏسجي ته جيئن هنن شير شهيدن جي لاشن ۾ ڪا بوءِ پيدا نه ٿئي جنهنڪري سندن شان کي ٽڪو لڳي.

ڳائو ڳجهه نه کاءِ، مهي ماس نه هيرئين
تنيــن لاءِ واجهاءِ، ڪلنگيون ڪپار ۾

(ڳائو = ٻڪري جو گوشت، مهي = مينهن جو)

وري ڳجهن کي اها به ويڻتي ٿو ڪري ته هنن شهيدن جو ماس کائڻ وقت سندن اکين کي نه ڇهه.

اکيون ڪيم ڳجهڙي، تارا تام کاءِ.

آخر ۾ شاهه هن پکيءَ کي ڦٽ لعنت وڌي آهي ته:

جيڪس لسن ملاء (وڻن) سمنڊ سور پرائيا.

ڪانيرو- ڪانيرو هڪ ٻنڊ جو پکي ٿئي جنهن جو اشارو شاهه سر ڪارايل ۾ ڏنو آهي:

اي ڪانيرو ڪوهه (ڪهڙو) جو ڇانڇر (ٻنڊ) ۾
ڇيرون ڪري (هلي).

ساڳئي ئي سر ۾ شاهه لالا پکيءَ جو به ورنن ڪيو آهي جو اُن کي قدر ڪانءَ جهڙو ٿو ڀانئجي، جنهن شاهه اشارو ڏنو آهي:

لالن ڪي لطيف چي، آڻي ساڻ آراڻ (مقابلو)
ڪنگن لٿي ڪارا، گڏيو هنج حبيب ڪي،
يا
ڪنگن ساڻ ڪونل، لالا! جم لــڙ ٻنين

پکين جون عادتون

مٿين پکين جو ورنن ڪرڻ ڪانهوءَ شاهه پکين جي عادتن تي ـــ توري ڪ نگهي روشني وڌي آهي. شاهه جي چوڻ موجب مڙئي پکي ٻين چوپاين جيئون ڳالهه ڪو وڌ ڪ سمجهه وارا ڪين آهن ۽ اهو واقعي سچ آهي.

ٻيا پکي جي شاهه جي رسالي ۾ بيان ٿيل آيا آهن، سي آهن ٻيھا، هماءُ، ڪانيرو ۽ للن. هي سڀ نالا ٺيٺ ٻوليءَ جا هئڻ ڪري انهن جا عام رائج نالا يا انگريزي نالا شبد ڪوش ڏسڻ کان سواءِ خيال ۾ اچڻ مشڪل آهن. هنن پکين بابت شاهه چيو آهي:

ٻيھا پکي شايد وهيو پکيءَ جي ذات جو ٿو لڳي ۽ گرم طبقي وارن ٻيلن جو رهاڪو ٿئي. هو چپ ڪري ڪين وهي، پر پنهنجي رٽ لڳايو وينو هجي. سر سسئي آبري ۾ شاهه هن پکيءَ بابت چيو آهي:

وڏا وڻ وڻڪار جا، ڇپون ڇت ڇيھا ۽
منزل ڏور رهن تنها (اڪيلو) اُت ٻوليون ڪن ٻيھا،
راڙي پير رت ڪيا ۽ لڳي اِڪ ڏيها (ڏينهن جو)
اکن جيون ليها (تڪليفون) لوڙهيا لال لطيف چئي.

هماءُ وري هڪ وهمي پکي جو نالو آهي، جو سدائين پيو چڪر هڻي ۽ ڪڏهن به ٺاڙو ٺڪاڻو ڪري ڪين وهي. وري هيءُ پکي مٽيءَ ۽ ڌوڙ واريءَ جاءِ تي به ڪين وهي، سر ڏيسيءَ ۾ شاهه سسئيءَ جي سورن جي هن پکيءَ جي عادت سان ڀيٽ ڪئي آهي؛ چوي ٿو:

جنهن سوهڻ هماءُ، سر گردان سنسار ۾
هيءَ پکي (پير) نه ڪوڙي پٽين، هود ڙ سر ٿري نه ساهه،

اٿس. جيئن لڏڻ عجيءَ جي ڳولها ۾ هر هر ڀيو ٿلاءَ
جولڙو نوسيندو آهي، ليئن ڦهاڻن کي ٻه صرف ککيءَ
جي ٿي خبر هوندي آهي.

لڏڻ جنءَ، لطيف چئي، ٻاڻي وڃن ٻاڻ.

هرڻ:- شاهه هرڻ لاءِ روڃهه ۽ مرڳه اکر ڀيه ڪم
آندا آهن. هرڻ لچارو جيو ٿڻي ۽ ماڻهوءَ کي ڏسندي ئي
وٺي ڀڄڻ ڊوڙي.

روڃهه ڏنائين راتهه، هوس ڳولهيندي سڀ ۾. (سر ديسي)

شاهه هرڻ جي تيز رفتار کي ٻکيءَ جي اڏام سان
ويهي پيٺيو آهي ۽ انهن ڪندي هرڻ جي تيز ڊوڙ
بابت چيو اٿس:

جنءَ سو هرڻ هماءُ، سرگردان سنسار ۾
هيءُ ٻگهه نه ڪوڙي پنهن، هو ڏڙ سرڏري نه ساهه. (سر ديسي)

هماءُ ٻکيءَ جو نالو آهي. لڳاتار اڏامندي اڏامندي
سندس سهڪي ساهه نڪري وڃي اهڙيءَ ريت هرڻ
به اهڙو نه ڪڙو ڊوڙي جو پٽ تي جهٽڪ ڀير ڏئي
ڪين ٻو پس. شاهه روڃهه کي ادب جي قد جيڏو جانور
ڪري ڪوٺيو آهي. جيئن چوي ٿو:

راتهه ڏنائين روڃهه، ٻاڻ ۽ ڪ اوٺي آئيا.

ٻاڻيءَ جي گهرج رڳو ماڻهن ۽ ميهن کي ڪين ٿئي،

دلبو (فريب) مدجهه دريائن ڀکي پسي آئيا (سر ڪارايل)

پکين کي پنهنجي هاڪي جسم ۽ اڻ ٿوڦاي بدن ڪري اڏامڻ ۾ ڪا دقت ڪين ٿئي.

پکين جي پچائيا (ڦاساڙايا) تن ۾ ساهه نه ماهه.
(سر ڪارايل)

سنجها ٿيندي ئي پکي اچي پنهنجن آکيرن ۾ آرام ڪن:-

واهيري جي وڻ ڇلون ڪرڻ ٽيهرين (سر ڌهسي)

پکين کي پنهنجي رستي جي پرک سدائين رهي. هو مور ڪين منجهن. شاهه پکين جي ساڳي عادت جو ورنن ڪيو آهي:-

پيچي (رستي) پهه پکين کي پيٽي منڊ پرياڻ (نشان)
(سر معذوري)

پکين کان پوءِ شاهه چوپاين جيون جو ورنن ڪيو آهي، جنهن ۾ جهنگلي توري گهرو جيو اچي ٿا وڃن.

جهنگلي چوپايا جيو (WILD ANIMALS)

اڏڙا:- ساري رسالي ۾ شاهه هن جيو جو ورنن هڪ ئي سٽ ۾ سر ڪاموڏ ۾ ڪيو آهي سو به اڏهن جڏهن مهاڻن جي ويهي هن جيو سان پيت ڪئي

ڪڏهن بہ پنهنجو ڪنڌ هيٺ جهڪائي ڪين هلندو، پنهنجي گهگهوڙ ۽ چالو رکندو، ۽ پنهنجيءَ آن کي بہ اوچو ڪندو ايندو. شاهہ شينهن جي اهڙي عادت لاءِ جو ڪجهہ چيو آهي هڪ وڳياڪ درشتيءَ سان ٿــي چيو ٿو ڏسجي.

هاٿي :- هاٿيءَ کي شاهہ ”فيل“ جي نالي سان بہ سڏيو آهي. هن جانور جي بهادريءَ تي مست ٿي سرڪيڏارو شاهہ پهلوانن جي هاٿين سان ڀيٽ ڪئي آهي.

هاٿين هڏ مڃائيا - ريلو رڻ نيئن

(هاٿين = هاٿيءَ جهڙن پهلوانن، مڃائيا = وڃائيا)

مٿيون ورنن ڪندي شاهہ ڪو وڏاءُ ڪين ڪيو آهي. خود سيلان جي جهنگل ۾ جيڪي آدمي رهندا آهن، اهي ڀلجي ڀلائي بہ هاٿيءَ جو نالو ڪين وٺــن، متان هاٿي پنهنجو نالو ٻڌندي ئي اچي هنن تي جلهہ ڪري.

ساڳئي وقت سُر سارنگ ۾ شاهہ هاٿيءَ جي اڏولتا کي شيطان سان ڀيٽ ڪندي، هاٿيءَ کي بـــہ شيطان ڪري ڪوٺيو آهي. شاهہ چوي ٿو تہ محمد حضرت جو نور اهڙي شيطان (هاٿيءَ) کي بـــہ سجدو ڪيو، چوي ٿو:

سجدو فيل في الحال ڪيو، ڏسي مطلب نور نراڙ

شاهہ هاٿيءَ جي هن نقش کي کهڙيءَ پاونا سان چاڙهيو آهي، ان جي پوري خبر تہ ڪالهہ ئي پوي، ڇو

رهڻ ڪي به ٻاڙيءَ جي لوچ ٿئي، ڇو ته هو رڻ پٽ جو جانور آهي ۽ ٻاڙيءَ جي گهرج وڌيڪ محسوس ڪري. شاهه چيو آهي:

سارنگ ڪي سارين، ماڻهو، مرڳ، مينهن.

ڦاڙهو:- هيءُ هرڻ جي ذات وارو جيو آهي، تفاوت صرف سندس قد ۽ سڱن ۾ ٿئي ٿو. شاهه هن جانور جو ورنن صرف هڪ ئي سٽ ۾ ڪيو آهي. شاهه هن جانور کي "سرهه" ڪري ڪوٺيو آهي:

جبل ۾ جانار، سرهه ڳڌب ۽ سي.

شاهه جي چوڻ موجب هيءُ جابلو جانور آهي.

شينهن:- سر مومل راڻو ۾ شاهه مومل کي تشبيهه ڏيندي چيو آهي:

سڱ ڪري سهڻي سينهه (شينهن) ڪنڌ ۾ ڦيرج ڪڍهين

هن سٽ ۾ شاهه نه رڳو راڻي کي شينهن جهڙو بلوان ۽ شڪتي شالي ۽ همت وارو ثابت ڪيو آهي پر شينهن جي سمجهه ۽ عادتن کي، ماڻهن جي سمجهه ۽ عادتن سان ڀيٽيو آهي.

سر بلاول ۾ وري شاهه هن جانور جي ڀيٽ دليري ۽ طاقت سان ڪئي آهي:

ڪيهر جنءَ ڪر ڪڍي مڇون ملهه موڙي

ڳالو جهنگل هجي ۽ اتي شينهن هلندو هجي، هو

قد بت ۾ هاٿي ڀل ڪيڏو به وڏو جيو ڇو نه هجي، لالچ جي ڏنگ جو هو جلد شڪار ٿيو پوي. ايترو جو ڀوڳ ۾ انڌو آهي ته هٿڻيءَ جي ڪن ۾ ڪولي وڃي ته هاٿي مري وڃي، پر ان ڳالهه کي ڇڏي ڀورينءَ ڳالهه جو اُنيون ته شاهه به ڪيو آهي، جڏهن چوي ٿو:

سنهان پاڻ ۾ سپ، وڻ وڻ واسينگ جا
جنين جيءَ جهڙپ، هاٿي هندان نه چري.
(سُر ڪارايل)

گهرو پالتو جانور

ٻڪري:- ٻڪريءَ لئي شاهه "ڀون" ڪري ڪاريو آهي ۽ سندس اها ساري رسالي ۾ صرف سر ڪيڏارو ۾ ورنن ڪيو آهي ۽ اهو به ٻڪرين جي ڏڙ کي ڳجهين جي ڪتڪ سان ڀيٽ ڪندي. البت انهن ڪندي شاهه اهو صاف ڪيو آهي ته، ٻڪري ماس کائيندڙ جيو ڪينهي ۽ اڪثر ڪري ساوڪ وارن هنڌن تي گهڻي طور ڏسڻ ۾ اچي ٿي. شاهه جو بيت آهي-

ڇيڙ جيءَ ڀون، لٽيءَ رڙ ڳجهين رانئو.

رڍون:- رڍن کي شاهه "سيون" ڪري ڪاريو

نہ ھن جيو ۾ پنھنجي شان ۽ عظمت جي ڪڏھن ٻـــ ڪوتاھي ڏسڻ ۾ ڪين ايندي. سنڌس پيلوان ڪيس پيار ڪري، پوڄا ڪري يا ماري ٻہ ڪٽي تہ بہ ھـــو سنڌس وروڌ ڪڏھين ڪين ڪندو.

” سڀ ۾ پڌھون پاڻ، ٻيو ڪونہ ٻروچ رئي.“ جـو سر آلاپيندي شاھہ وجوديءَ جو قائل ھو، جنهي ھــو چوندو ھو تہ دنيا جي حق جـو پاڇو آھي ۽ جيڪي ڪي موجود آھي، سو خدا آھي، انھيءَ ڪري تـہ ھاٿيءَ کي شيطان ڪوني ڪمس مٿن جـي قطار ۾ ڪٽي وڌو اٿس.

مٿي ھاٿيءَ تـــي مامرو، اڇـي ڪئو اتڻ ن،
مدارڙين ھٿن سٺن، اکين ڪين پسين (سر آسا)

ھاٿيءَ جي قد ۽ بداوت ڏانھن بہ ھڪ غئبي اشارو ڏنو اٿس.

في الحقيقت (سچ پچ) فيل ڪـي، سڄا سڄاڻن.

ھاٿي ھڪ اھڙو جيو آھي، جنھن کي ڪنھن ھڪ دفعو ڏنو تـہ وري وسارڻ ڏکيو ٿيو پويس. ائين پيو لڳي ٿو ڇڻ تـہ ھاٿيءَ جي گڻن کي شاھہ پوريءَ ريت ڄاڃيو آھي يا ھن يارت جي ھڪ پراچين ڪتاب ”گجا شاسترا“ (ELEPHANTORY) جـا حوالا ڪنھن واتان پڌا آھن.

انسان ٻين جيون جي ڀيٽ ۾ جي انسان کان وڌيڪ چڱو رهي. شاهه چوي ٿو:

ڏاگهڻون ڏيرن، جي آندا لوڙ ٻنيءَ ۾،
هڻي چيل چرا ڪيا، وهـ ٻڌي وهڙن،
ڪڙي، ڪڙڪوان جو، هو سٽي سو سيڙن.

(ڏاگهڻون = اٺن بدران، چيل = چيريل ڪڙهه وهـ ٻڌي = جوش ۾ اچي)

ان کان پوءِ شاهه ٻڪري جي ٻڌي رفتار ڏانهن اشارو ڪيو آهي.

ڏاندن ساٿ، سبد ڪوڪي، ٻيا ڏڪو ٻهڪن.

اهڙيءَ ريت شاهه هن جيو ڏانهن جي اشارا ڪيا آهن، اهي ڪنهن ڪاڻ جا نه، پر هڪ وگيانيءَ جا پيا لڳن.

گابا:- ميڙهن وسنديءَ هر هڪ پسون پنهنجي پنهنجي نموني لوڙ ۾ پرجيو وڃي. اهڙي وقت ۾ جي ڳائيون ڳاهه چرڻ لاءِ ڇهنگه، ٻيلا ۽ ميدان چرن ته گابا ڪمزور هوندي به پيا گس لاءِ هيٺ مٿي ڦرندا گهرندا. ائين ڪندي ڪين ڪا ڏکيائي اٿي ني ڪانه، جڏهن اهڙي سندن عادت ٿي وڃي ٿي. گابن جي هن عادت لاءِ سر سارنگ ۾ شاهه چوي ٿو:

گابا مٿي گس، ڏکئ نه ڪندا ڏيرا.

مينهون:- ڳائين جو اشارو ڪندي شاهه ڳائين بابت مٿي ڪجهه چيو آهي، باقي مينهن جو ورڻن سو واهه

آهي، سرسارنگ ۾ هن جيو جو شاهه صرف هڪ سٽ ۾ ورنن ڪيو آهي.

آڳيون، سڳيون پاهڄون، سڀئون سڀ سنڀار

ان هڪ سٽ ۾ ٽاران شاهه ظاهر ڪري ڇڏيو آهي ته ريون کي هڪ قدر ۽ ٻول جون ٽمن ئي ڪونه. ڪي ڏٻريون ٽمن تہ ڪي ٿلهڙيون؛ پر رڍار لاءِ سڀ پنهنجون آهن. وري رڍن جو ذڪر ڪري رهڻ جي عادت کي شاهه اپناريو آهي.

بن ڇڏي، ڇن پٽي، وڃي ولهارن وار

اڪثر ڪري هيءُ جيو ٻيلا ۽ جهنگل ڇڏي ڪليل ميدانن ۾ چرڻ پسند ڪن ۽ اهو ئي وڳر سان ۽ نہ اڪيليون.

ڍڳا:— شاهه ڍڳن لاءِ "ٻرد" اکر ڪم آندو آهي جو ٺيٺ گجراتي اکر آهي. شاهه سائينءَ وقت جوان ڍڳن لاءِ وري "واهڙو" اکر ڪم آندو آهي. سرديءَ ۾ شاهه سڀني کي سمجهائيندي چيو آهي ته جڏهن اُنن جي بدران سنڌس ڍير ڍڳا ڪاهي اچن هان ته هنن جي ڪڙن جي کڙڪي ۽ نشان مان، هوءَ نہ صرف پنهوءَ جو پتو پچائي سگهي ها، پر سدا سڄاڻ بہ رهي ها. ائين چوندي شاهه ڍڳي جي چال ڏانهن اشارو ڪيو آهي تہ هيءُ جيو هاڻ وقت ڪـڙ کي زمين ۾ دٻائي هلي، جنهن ڪري زمين تي سندس پير جو

مينهون هن مهار جيون، اا سڀ اچن،
ٻچون جي ڪيرن سڻن، سدا ٿيو سوائن ؛

... .

مينهون هن مهار جيون، اا سڀ جيئن،
ڪار ڏون ڪڪيون، ڪنڌ ڏون وارا ڪٽو ڏين،
جوءِ جا جاندارن جي، ٻيلا ٻهه ٻهه ڪن،
اڄي ڏيل رهن، سون سانڍارا سهڙين .

... ...

چاهڪ چري، ٿار ٿري آيون مٽي آر (تڪ)
ڪوڙ ڏيئن ڪر ڪٽنديون، سٽي سڌ ڏ راڙ
مينهون ساڻ مهار، ٻر ڇي ٻار لنگهنديون .
(سر سهڻي)

ڪونج ڀڪيءَ وانگر مينهن ٻ... ميڙاڪي ۽ رهڻ پسند ڪري. پاڻي ٻار ڪرڻو هجين ٻيا ڏڳه اوراڻون هجين ته هڪ ٻئي جو ساٿ ڪين ڇڏينديون. انهن ۽ ڀانءِ -

مينهن ساڻ آهن، ٻر ڇي ٻار لنگهنديون .

سموح ٿيندي ئي ڏ راڙ مينهن ئي ساڻ ڪنيو جاري لاءِ نڪرن ۽ ٻوءِ هئي ۽ جانور ڪوه ئي پاڻي پيهڻ لاءِ پاڻ نين کي ٻ رنڊي - رنڊي ڪوڻي. جهڪ :

مينهن ساڻ سموح، ٻر ڇي ٻار لنگهنديون .

گڏهه :- هي هڪ اهڙو غريب جانور آهي، جو

جو ڪيو آنا ئين. شاهه ميڻهن لاءِ جي اکسر ڪم آندا آهن، اهي آهن کٽر، کنڊيون، ٻولايون ۽ رايون، پوريون وغيره.

گجرات ۾ اهڙو رواج البت نه جهڙو آهي، باقي سنڌ ۾ سو ميڻهن جي گچيءَ ۾ کهنب بدل ڏسبو هو ۽ جيڏانهن به هو پيون چرنديون هيون ته ان جي ڏنار کي پيئي سڌ پوندي هئي. سهه پڙ ان ڳالهه ڏانهن اشارو ڏنو آهي -

ڪيڏاهه گهنڊ گڙن (وڄن) ڪيڏاهه آئي ويئون؟
تيڏاهه ٿيون چرن، جيڏاهه پڻ مهار جي (سر سهڻي)

چو ته، ميڻهون هميشه ڏراڙ (ڏنار) پنيان پيئون ڦرنديون آهن.

سر سهڻيءَ ۾ سهڻيءَ، ميهار جي ميڻهن کي سارهيو آهي، جنهن کي شاهه وري وگيانڪ روپ ڏيندي سهڻو ڪونيندي ــ سنڌس ڪاري رنگ ڏانهن اشارو ڪيو آهي. هن ميڻهن جي وريل سڱن جو به سنڌ ڏنو آهي ۽ اهڙيءَ ذات واري ميڻهن کي هن "کنڊيون" ڪري ڪوٺيو آهي. هو اڪثر ڪري قطارن ۾ هلن. شاهه اهو به ٻڌايو آهي ته هيءَ جيو پاڻيءَ جي تکي وهڪري مان به تري سگهي ۽ ڏراڙ جي سڌ تي سنڌس سڌ اوڻائي کنڌ مٿي کڻي. هڪ شاعر جي حيثيت ۾ شاهه جي هيءَ جاچ جوڳ لکڻ لهي.

شاهه کي هن جبو جي ابوجهائيءَ تي قياس آيو ته سو ڏسجي، جو چوي ٿو-

الا ڪر جيئن، مدي جڏهن جي مڻن ۾،
انسان ۽ ٻوڙن جون اميدون پڻ،
اها ٻوءِ مون، سڙي اٿيءَ سور ۾ (سر آسا)

ٻوڙي الائي ڇو شاهه اهڙي ابوجهه، ڪارمدهي جانور لاءِ چوي ٿو-

ڪر خراب ٿين، هيا! مهارا!
ٻوراي پرين جا، چوڏاري چارا
مون مهه ڪارا، سڙي اٿيءَ سور ۾ (سر آسا)

عام طرح ڪنهن شخص مان لنگهه ٿي پڇيو آهي ته، عادن مان چئي ويهو اٿس: ”نل ناڻگه ڪائيني.“ ساڳيءَ ڀاڪو شاهه گڏهه سان اڳو ڪيو آهي ۽ ڪيس چوي ٿو: ”ڪر کي کپر (وڏو ناڻگه) ڪاءِ.“ هنن مڙني ٻاراڻ ڪان ٻوءِ شاهه گڏهه بابت پنهنجن شعرن ۾ وري ورنن ڪين ڪيو آهي.

گهوڙو:- سر ڪديائي ۾ شاهه گهوڙي کي ”ڪان“ ڪري ڪوٺيو آهي ۽ سنڌس هلڻ جي رفتار کي اُف جي رفتار سان ڀيٽيو آهي.

ڪرهو (اُف)، نه ڪي ڪان، ٻوڙن آئون نه ٻجهئي.

شاهه جي خيال موجب اُف ۽ گهوڙي جي رفتار ڪاڻهن ۾ ساڳي ٿي نثي سگهي ۽ واقعي اهو سچ آهي.

ڳجهندي ڳجهندي ٻه مورک ٻيو سڏ جهڳڙ ۾ اچي، شاهه سر
ڪنڀات ۾ گڏهه کي "ڪر" ڪري ڪوٺيو آهي. هن
جانور تي جيتري مار پوي هو اوترو وڌيڪ ڏجي.
شاهه انهيءَ ڪري چيو آهي:

هاهر (هونگار) ڪندو هل، ته ڪجايون ڪرن ڪي.

گڏهه هڪ ضدي سڀاءَ جو جيو ٿئي. ڪٿي اِت هٽي وينو ته مور ڪين اٿندو. سڏڪا سهندو، پر هٺ تان نه لهندو؛ پر اگر ڪنهن کي محڪم ارادو آهي، ته اهڙي منش کي ڪر جي ضد ۽ هٺ جي پرواهه ٿي ڪين ٿئي. "ڪر پلي ڪامي ٻچي" (سر سارنگ) ٻجهڙ وارو وڃي دوستن جي در پهچندو.

سنسار جي هنن مدجهيلن انسان ڪي جتي جتي شاهه مورک سڏڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، اتي هن ڪين گڏهه ڪري پڻ پڪاريو آهي- مثلا-

ڪــرا وجهه م واس، پول! مهجي ڳالڙي،

يا

اڪا اڪوٺي اڪ، ترڪرن خبر نه ٿئي.

يا

خبر ٿي ڪرن کي ته مونکي ڪندا ذوهه!

يا

ڪرن جا ڏنڌ ڪٽي، پوڻ ڪار پري جي (سر آسا)

گڏهه جي هنن مڙني عادتن جو بيان ڪندي ٻه

اهو به ٻڌرو ڪيو ويو آهي ته جيئن بهادرن ۽ دليرن کي سدائين جنگ جي ميدان ۾ گهارڻو پوي، تيئن گهوڙي کي به، ۽ جيئن جنگي جوڌن جي عمر لنگهي ٿي، تيئن گهوڙن جي پڻ. انهن ڪري شاهه گهوڙي کي هڪ ٻلوان ۽ دلير جوان ڪري ڪوٺيو آهي:

گهوٽن ۽ گهوڙن، رڻ ۾ لاٿون لڏيون.

يا

گهوڙن ۽ گهوٽن، جيئڻ ٿورا ڏيهڙا،
ڪڏهن منجهه ڪوٽن، ڪڏهن واهي رڻ جاءِ

سواريءَ واري گهوڙي مٿان زين وجهبي آهي. شاهه ان ڳالهه ڏانهن به اشارو ڪيو آهي:

گهوڙو گهوٽ پلاڻيو، مٿان زين ڌري.

سر سارنگ ۾ عراقي گهوڙي کي شاهه "تازي" ڪري ڪوٺيو آهي. هن گهوڙي کي چراگاهن ۽ ميدانن ۾ گهمڻ جي عادت ٿئي ٿي ۽ ڏسجي ٿو ته شاهه سفر ڪندي اهڙا گهوڙا ڏٺا آهن سي به ميهن سان گڏ چرندا، جو چوي ٿو:

اگهڻ تازي، ٻهر ڪنديون، پڪا پٽ سهن.

گهوڙي جي رهڻ واريءَ جاءِ کي "طبيلو" ڪري چئجي ۽ گهوڙي جي مٿان وجهڻ واريءَ ٻهريءَ کي "جهل" ڪري چئجي. انهيءَ جو ورنن شاهه سر آسا ۾ ڪيو آهي.

سُر ڏيسيءَ ۾ شاهه ڦوهه جوان گهوڙي لاءِ "پانڇارڻ" اکر ڪم آندو آهي. گهوڙو هڪ اهڙو واهڻ آهي، جنهنکي جنّان هلاءِ اُتان هليو وڃي. مڙسارو اونهو پٽي هجي، ٻيڙا ءَ لڪ هجن، واديون ءَ ڏونگر هجن، ڪڇيون پڪيون سڙڪون هجن، پر، هيءُ جيو سڀ پار ڪيو وڃي. سندس انهيءَ عادت لاءِ شاهه هن جو تي قياس ڪاڏو ٿو ڏسجي، جو چوي ٿو:

سوڍي اُئين سيد چئي، پوءِ پانڇارڻ پرت.

سُر حسينيءَ ۾ سسئيءَ جا ورلاپ آيل آهن. سسئي پاڻ تي ڪافي ڦٽ لعنت ٿي وجهي ءَ انهن ڪندي هن گهوڙن ڪي اُٺن سان ڀيٽيو آهي، ڇو ته گهوڙو اڻ جاڻ ڪي ڪافي گوهيون ڪارائي، پر اُٺ اڪثر ڪري سدورو جانور ٿي ليکجڻ ۾ آيو آهي.

گهوڙن هنيون گهيٽون، اُٺن هڏئي آنءُ،
جانيهه ڳنڌي نانهه، سامون جنءِ پنڌي مامري.

سُر ڪيڏاري ۾ شاهه ڪڏڻ گهوڙن لاءِ "اڙل" اکر ڪم آندو آهي. ساري سر ۾ "ڪربلا" جنگ جو بيان آيل آهي. گهوڙو جنگ ۾ ڪم ايندڙ جيو آهي، انجو نمونو ٻه شاهه هن سر ۾ ڏنو آهي، جڏهن چوي ٿو:

ڪاري ڪڪر هيٺ، مون جهيڙندا ڏٺا،
ڪارا ڪند هٿن ۾، اڙل وچرا هيٺ،
تي تنهين سي ڏيٺ، مونڻ جنين ميٺهون.

مضمون آهن، اڪيچار صورتن ۾ پيش ڪيو آهي ۽ طرح طرح جي نڪتہ نظر سان ڏنو آهي؛ جنهن سڄ سڄ اٺ شاهہ لاءِ "لکہ لاٽيڙو ڪرهو" آهي.

سر ڪنڀات ۾ شاهہ ان کي يار تائين سنيهو پهچائڻ لاءِ تاڪيد ڪئي آهي. سر سسئي آبري ۾ اُن جو بيان ڪيل آهي، پر صرف ايستائين، جيستائين انجو سسئي ڀنڀور جي ڪهاڻيءَ سان تعلق آهي. وري جيئن سر معذوري ۾ بہ سسئي ڀنهونءَ جو ورنن آيل آهي، تہ هن سر ۾ اُن جو بيان ٿو اچي. جيڪو سالڪ پنهنجي نفس تي قابو نہ ڪندو، تنهنجو حال بہ اهڙو ئي ٿيندو، جهڙو اُن کي قابو نہ رکڻ ڪري سسئيءَ جو ٿيو هو. جنهن سسئيءَ جو آهي، "ڏاڍهن، ڏيرن، ڏونگرن ڏنهي ڏاڙ ڏڪ." تيئن انسان جا بہ ٽي دشمن آهن نفس، دنيوي تعلقات ۽ خودي. اهڙيءَ ريت سر ديسيءَ ۾ شاهہ اُن کي نفس سان ڀيٽيو آهي. ان ڪانئوءَ بہ سر حسيني، سر مومل راڻو، سر سريراڳ، سر سامونڊي، سر ڪاپائتي ۾ اُن جو ڪنهن نہ ڪنهن ريت ورنن ڪيل آهي.

اُن جو ورنن ڪندي جب وچان شاهہ هن جيو کي ذات ۽ ٻڌايو آهي، ۽ هن تان گهوريندي ڪيس ٻور، ڪرهو، چانگو، ميو، ڪرات، جانگل، لپڙو، ٻونو، ڪنڪو، جهاز، ٽوڪو، ڏاڍو، ڪنوات، شتر،

تـــازي طبيلن ۾ احاطو جهل

وقت هو جڏهن گهوڙو ئي هڪ اهڙو وهنف هو، جو عام طرح ماڻهن لاءِ آسرو ۽ آڌار هوندو هو.

سر ٻلاول ۾ شاهه گهوڙي لاءِ "ٻـــور" لفظ عمل آندو آهي. ڪيس هن جيو ئي ديا ٿي اچي. هـــيءُ جانور ميلن جا ميل ڪهي، جڏهن ڪٿي گاهه چرڻ لاءِ اچي، تڏهن ان وقت ڏاڍو ويچارو ۽ باجهارو معلوم ٿئي. شاهه سنڌس ڇهري جو چٽر چٽيو آهي:

اچن جن ويلي، تن ٻور، خشي پت ڏئي.

وري "گهڻا گهوڙن چاڙهيم" چوڻ سان شاهه چٽو ڪيو آهي ته گهوڙو سواري ڪرڻ وارو جيو آهي. ڪو وقت هو جڏهن عراق جا گهوڙا هند ۽ سنڌ ۾ مشهور هئا. سر ٻلاول ۾ ڄام جکري جي ساراهه ڪندي، شاهه سنڌس گهوڙن کي ۾ ٻڌايو آهي، نه ته اٺين هرگز نـه چوي ها.

ان در عراقي گهڻا، چانگون ڪئو چـــوڙ

اهڙي ريت شاهه کي جتي ۽ جيئن آيو آهي؛ هن گهوڙي کي وگياڻڪ درشتيءَ سان ئي پيش ڪيو آهي.

اُٺ :- شاهه جي رسالي تي سرسري نظر وجهڻ کان پوءِ اهو چوڻ ڏکيو ڪونهي ته اُٺ شاهه جو هڪ پيارو جانور آهي ۽ هن ئـي جيو لاءِ شاهه گهڻو ڪجهه چيو آهي؛ اٺين ڪندي شاهه اُٺ کي اکيچار صفتون

واٽ تي جي ٽٻ ٻوڻ، ٿوهرن، چراگاهه، ميدان، ريگستان ۽ جبل اچن ٿا اهي لتاڙي وڃي.

ميا! مديح منٿ اڄ مهجي ڪرها
جهاڳيندي جر، ٿيون (ميدان)، مٿان ڪرين ڪٿ.
(سر ڪلياڻ)

يا

ٻيڙن جو لطيف چئي، ڏونگر اٿئي ڏس.
(سر سسئي آبري)

وري ساٿئي سيع ۾ ٻئي هنڌ شاهه، چوي ٿو-
اُٺ چاريندس ان جا، مٿاءِ ٽڪر ٽوري.

وري جي هلندي واٽ تي وائي، واچوڙو ۽ مينهن اچيس ۽ جي هو واٽ کوهي وهي ٿي- جبلن تي هلڻ ٿي جنجال ٿيو پويس.

وڏو ڦڙو ۽ وائي، ڪرهي ڪاڏو ڪوڙو (پاسو ڦيريو)

يا

جتي جهازن کي جبل ٿيون جنجال (سر سسئي آبري)

ٻئي جي ڳوٺن ۾ ويندا ٿا اتي توهان کي اهڙا اُٺ ۽ ڏڪار پيندا جن کي هو ساليڪو ۽ ڏهاڪو ڪري ڪوٺين، جو ته اهڙا اُٺ ڪلاڪ ۾ ڇهه، ست ۽ ڏهاڪو ميل به هلي سگهن.

ٻيرين آئون ٻچڙي، ٻاٻل (اٻو) ڏي نه ٻور
(ٻور = ٻوري رنگ وارو اُٺ)

وهڙو، ڏوڪ، نيش ۽ سهري ٽالن سان پڪاريو آهي. شاهه اٺ جي ڪيترن ئي صفتن کي ويچار ۾ رکيو آهي، جنهن ۾ اٺ جي چال، اٺ جو کاڌو، اٺ جو پاڻي پيئڻ، اٺ جا مٺيان پلاڻ ۽ سينگار، اٺ جو سفر، اٺ جو آواز ۽ ان جون عادتون اچي ٿيون وڃن.

اُٺ جي چال :- اُٺ کان سواءِ ٻيو ڪو جانور آهي ئي ڪين جنهن کي "واريءَ جو واهڻ" ڪري ڪوٺجي. اٺ کي هلڻ جو حڪم ملندو ته بيماريءَ ۾ به پيو هلندو ۽ عربن جو چوڻ آهي ته اٺ وچ رستي تي بيماريءَ يا ٿڪ وچان مرڻ ڪين چاهيندو، هو مرندو اتي جتي سندس ٻيا ساٿي ختم ٿيل هوندا. اٺ هڪ اهڙو جيو آهي، جو آزادي چاهيندي به مالڪ جو غلام رهڻ وڌيڪ پسند ڪري. سندس هلڻ جي ڍنگ سان ڪنڌ جي لوڏ به پيئي پسجي. شاهه سندس اهي صفتون چڱي طرح پرکيون ٿيون ڏسجن.

هلندي جيئن ڏي، ڪڙها موڙم ڪنڌ

يا

ميا محبوبن جي، ملي وانءِ (اوچ) حضور (سر ڪنڀات)

اٺ اڪثر اڪڙو هلي، پر جي ضد پڪڙي ته مور نه هلي.

ڪرها ڪر چڙ، وِڪ نه وڌندي پاهه.

رائو واهه اٺ کٿان جو ڪٿ ڀهڪيو وڃي. سندس

ڪنهن ڪاڻ ڪٺاءِ؟ ڪن پنهوارن ڪرها،
اکين مٿي آکيا، پر ٻه پيو گناهه،
وڃ ڪ وسرايا؟ پنڌ ۾ جن گهاٽن وهين.

ڪڏهن ڪڏهن اٺ گوڏهن ڀر ڪاڙائيندو آهي، ٻر هڪ ڏاڍو جي ڇڙو لڳس ته پوءِ سڌو ٿي هلندو.

ڪرها ٽوڪي ڪاڙ (ڇڙو)، جون سٽيو سمجهي سٽيءِ سان پروڙي مار، ساڳاهي سٿين وهين (سٽيءِ = ٽوڪي هڻيو، مار = پروڙي، ساڳاهي = سمجهي، وهين = هلين)

۽ پوءِ جي اٺ هليو ته هوا ۾ پيو پرانگهون پرندو.

جن جو پير نه لڳو پٽين، تن آيم ساڻا اٺن.
(سر ديسي)

جهنگل، جبل ۽ پهاڙ اٺين لتاڙي وڃي جو سمڪ ئي ڪانه پوين.

ڀڃي ڏي پهاڙ ۾، اٺ ۾ آڀڙجن،
لتاڙي لطيف چئي، لنگهيو ٻرو ٻوٽن.

وهني اٺ ۾ وڏي اها عادت آهي، جو هڪ وار وڏو ڏٺي سو رفتار ڪين ڪڍائي. انهيءَ ڪري ۾ اٺ تند وهڻي لا وڏو، ٿاڪوت ڪين ٿو پوس.

تند ۾ لا ڪوهه (ٻيا ٽيو) ٻر وکين آهي ولرو (ڪڏو) وهڻو ڪانڪ ڪڏڻ ٻر، ٻهتس ڍڪيءَ جسن ٻوه.
(سر مومل راڻو)

ٻاٻل ڏي نہ ٻور، ٻنڌ جو ڳي ٻيري۔
ڪرهو، نہ ڪي ڪان (گهوڙو) ڀيري آن ۽ نہ ٻڄڻي۔

اُٺ جو رالو واهہ هلڻ جو اشارو ڪندي وري شاهہ چوي ٿو -

ايهر اُٺ! اُٺاءِ، هندي رات (رات هوندي) هن عڙون

اُٺ ضدي بہ حد ٿئي، جي هلڻ کان ٻڙ ڪڍي تہ مور نہ چري۔ شاهہ ڪي اُٺ جي ان عادت جو ايترو تہ اڻيؤ ٿيو آهي جو چوي ٿو

دوڪ دهلڻا جتہ، گورا هلن نہ گس ۾ (سُر ديسي)

يا

ڪر چڙ ڪوات (نديا اُٺ) وڪون وجهہ وڌنديون
(سُر ڪنڀات)

اُٺ جي اهڙيءَ چال کان خفي ٿي شاهہ اُٺ کي ميار بہ ڏني آهي۔

ڪرهـــا! ڪر سڃاڻ، ڀڪو (پيڪو) ۽ پاهجو،
اصـــل آهي آ هنجو، ڏاليرو نـــڌان (خاندان)،
ڪرها! اسان ساڻ ڪي چـــانگا ڪج چڱايـون۔

ٻر وري جي اُٺ پنهنجيءَ تي اچي تہ اڪـــ، ڪٽڻ ڪاسواءِ ڏي ميدان ۾ پٽ لتاڙي ويندو هلي۔ ٻوءِ ڳهاٽي ۾ پڌل جانور جي طرح وينو هلي۔ ٻيلڄي ٻاهہ ڪين ٻوي، انهن جيئن ڪنهن ڪاڻ ڪيا هجنس۔

خود شاهه به سمجهي نه سگهيو آهي ته انهن کي
لاڻي گاهه سان ايترو موهه ڇو آهي -
لاڻي وچان لوڪ (خلق) تو ڪهڙي اکر (سبب) آئڙي (وڻي)

ٿي سگهي ٿو انهن کي ان گاهه مان وڌيڪ قوت ملندي هجي؛ يا گاهه ۾ ڪو خاص قسم جو چشڪو هجي، جو پيو وڻيس، جو -

لاڻي جي نهار (چشڪي) ميوو مٺارو ڪئو.

لڳهن هوندي به شاهه جي ورنن مان لڳي ٿو ته انهن جي ٻين قسمن جي گاهن، ٻوٽن ۽ ولين جو به سواد ورتو آهي، ممڪن آهي انهن ٿي سفر ڪندي هن ڏٺو هجي ته لاڻي جي غير موجودگيءَ ۾ انهن پيو گاهه ۽ ٻن ڪاڌا هجن.

ٻورو نه چري ٻور، ڇڏ ڻو ٿور ٽڪون ڪري،
سو نيرٽ هٽي مونيو، ڪرهو رات ڪپور،
مٿو ٿئو معمور، چندن چکي آ ميٺو.

(ٻورو = انهن، ٿور = گلن جي ڪرٽ، مونيرٽ هٽي = اتازي، ڪپور = ڪافور، معمور = ڀرپور)

هڪ دفعي شاهه حب مان چيو -
آءُ راتا، رهه رات، لڳهندي چانگل کي چندن چاريان
(سر مومل راڻو)

انهن کي ٻڪ هوندي نه ٻوءِ ڪجهه به اڳيان هوندس ته ڪائي ويندو: "مين ماڪائي، وڏو واسو ولن ۾."
او ڏهري ولين کان ڏئي هي نه پاسو ڪري.

راڻو ٻه مومل وٽ ڪاڪ محل ۾ اهڙي ئي اٺ تي چڙهي آيو هو.

اُٺ جو ڪاڏو:- اُٺ جي کوراڪ ڏانهن اِشارو ڪندي شاهه اٺ جي هيٺين گاهن ۽ ولين جو ورڻن ڪيو آهي. لائو گاهه، چندن جا پن، گلن جي اندرين ڪڻ، ڪافور نالي وارو هڪ خوشبودار گاهه، منيون وليون، ڪن وڻن جا ڏار، اگر جا پن، سر ڪنب جا پن، ڪنبي ۽ وڻ جون سگريون، آخرا نالي وارو گاهه جو قسم، ڪنول جا گل، نيلوفر، اڪروٽ ۽ ٻاڪه جي ولين جا پن. هنن سڀني مان اُٺ کي لائو گاهه وڌيڪ پسند پوي جنهن لاءِ شاهه اشارو ڪيو آهي -

توکي چندن چاريان، ٻئو وڃه لاڻي کاءُ.

ٻيا اٺ جڏهن لاهي گاهه کي کائين ته مان توکي چندن جا پن کارايان؛ پر اٺ اٺن جي ذات، سو هو چندن جي پنن کان منهن موڙي وڃيو لاڻي تي پوي -

ڪڏا توري (ڪم ذات) ڪرهو، نڪئو لاڻي کاءُ.

شاهه پوءِ پڻ پيو چوندو رهي، "چانگا! چندن چاريانءِ" پر لاڻي گاهه پنيان هو اهڙو مست، جو نوڙيون يا رسا ٽوڙي ٻه ٻهرين اوڏانهن ڀڄندو.

ڪرهي کي ڪيئن، وڌم ڀڃند (نوڙ) ٻڪڻ (روڪڻ) جاءِ، لپڙو لاڻي کي چري، نير (زنجير) ساڻ سنئين (ڪٽي).

موڙي مڇر ٿاريون، ڇانگا! ٿا چرن (سر ڏيسي)

ان هوندي بہ شاهہ انب کي پنهنجو پيارو ثابت ڪرڻ لاءِ، هن جي علحدن ڪاڏن جو ورنن پڻ ڪيو آهي.

وليون واس ورنيون، ڇانگي کي چاڙي (سر مومل راڻو)

!

آڪون، ٻاڪون، سرڪنڊ ٿاڪون، جت چوڪا چندن ڪونر

مٿي سيڻي ماڻيا، جت نہ پرين پونئر

(آڪون = اڪروت، سرڪنڊ = چندن، چوڪا = سنا، چرن = ڦرن)

يا

سونهي جي صلاح، ڪرڙ (ڪنول جا گل) چرنديون ڏاڪ جا.

انهن ڪاڏن کان سواءِ، بعضي تہ انب اڪ جا ڪنڊا ۽ ٻيا وڏهي جهاڙي ڪاڏي ويهي، ٻوءِ پڻ ڇوٽي واس کي رس وٺي ٿکريس، پر انب جي ڪٽي پڻ هنڌ ڀاول هوندو تہ اڪ ڏانهن نهاريندو ئي ڪين. ڳاين جيان انب بہ ور ور ڪاڏو اوڳاري پيو ڪا ٺيندو آهي؛ فرصت جي وقت بہ ڪاڏي کي هڪ پيٽ مان پڻ ٻئي پيٽ ڏي پيو موڪليندو آهي. سچ تہ انب کي ٽي پيٽ ٿين جي ڪيس ايہ دفعو اوڳاريل ڪاڏي کي هضم ڪرڻ ۾ مدد ڪن.

اُن کي ڀاڙي پيارڻ:- عرب پنهنجي انب

مٺيون لھي مھاءِ (انب) جي ٻون چانگا ڇنيون (ڇوليون
واڙيون وھه ساھ، اھا ٻوھھندڙون. (ٻو مان ڀڇائيندڙو

وڻي جي ڪا ڪاول ٻين جيون ڪي ڪارو
لڳي ۽ ٻه ھيءُ جانور ان کي کائيندو وڃي، پل پو
ڇو ته چوڌر ڇندن جا وڻ ھجن. شاھ ائين چوندي ھ
ھن جانور جي مور کائيءِ ڏانھن اشارو ڏنو آھي -
جھه ڦل گھٽا وھائنا (ٺوڳا ٿيا)، ان مٿين اڏر لڳياس
چوڌاري ڇندن وڻ، پڇي پوڄ ٿياس
واڙي رت ڪپاس، ھن ڪڏا ٿوري ڪر ھي

پر وڻي جي ڇندن کي کائڻ وھي ۽ ڪٺھار، ا
۽ سر ڪنڊ کي ڏسي به ڪين.

کائي نه ڪٺھار، ڇندن جا ڇوپا ڪري
اگر اوڏو نه وڃي، سر ڪنڊ لھي نه سار.

اھو ثابت ٿو ڪري ته انب جي اھا عادت آھي
جي ھڪ ھنڌ چرڻ وھندو ۽ ٻئي ھنڌ ٿرت نه ورند
پل ٻيو گاھه ڀر ٻن کان ڪينڪو ٻه سوادي ڇو ته ھجي

جتان ڪوڙ ٻه ڪانيون، پنجين لکين پام،
ميو تھه ماڳاءِ، ڏيھاڻي ڏار چري (سر ڪنڊياڻ)
(جتان = جتان، ڪوڙ = ڪروڙ، ماڳاءِ = لنھن جاءِ ٽان
ڪنڊيءِ جي وڻ ۾ سگريون ٿين ته انب لاءِ موج
اي موج. جتي ٻه سنگرٻن سان ڀريل ڪنڊي ڏسند
ته ٻڪدم وڃي ان ۾ منھن وجھندو.

۽ جڏهن مهار سان ٻه انب جو زيب نه ٿو اڀجي تہ
مهار کي سون سان سجڻ جو اشارو ٿو ڏني ،

ميا! تو مهار، سڄي پاڻان سون جي.

انب ٿي ٻلاڻ وجهڻ لاءِ ڪم ايندڙ نوڙين ڏانهن ٻه
اشارو ٿيل آهي.

ولي سيت (نوڙ) سوٽ، (سنو ونيل) پاءِ ٻنهنجي ڪرهي،

انب کي ابلاچين جون مالهائون پائڻ جڻ تہ— وڏو
وڙ ڪري ليکيو ويو آهي.

ابلاچيو اهر پر، پوچ (گهٽيون) ميي کي پاءِ.

سر ڊيسيءَ ۾ سسئي جڏهن پنهونءَ لاءِ پڪاري
ٿي تہ هوءَ انب کي ٻه ٿي ميار ڏئي ۽ جڏهن پيو ڪين
تو همٿ لڳيس تہ— چوي ٿي تہ جيڪر انهن انن کي
پنهنجي چوٽي سان ٻڌان هان. هيءَ آهي انب جو
سان، نہ تہ ڪٽي انب، ڪٽي انسان جا وار.

چوٽي سين چانگن کي، جڙ زنجير جي.

يا

ونگي (ٻڌي) تہ وارن سين، ٿن ڳورن جا ڳوڏا.

سر معذوريءَ ۾ وري انب لئي غاشو (اوڇڻ) وجهڻ
ڏانهن اشارو ڪيل آهي.

هو اوڇڻ سر اوڍن ٿي، هي ٻنڌ ٻچاڙي پوءِ.

سر ڊيسيءَ ۾ شاهہ انب سڃاڻڻ لاءِ چيو آهي –

وار وڏي وائون ڪريان، ٻڌان هند ٻلاڻ

کي ٻاڙيءَ کان سواءِ رهڻ جو سبق سيکاريندو آهي ۽ جي پاڻي ميسر به هوندو آهي ته به، ڪيس ٽن ٽن ڏينهن تائين پيئڻ جو وجهه ئي ڪين ڏيندو آهي، پر روي جي انهي پاڻي پيئڻ لاءِ سڌيرندو ته اڳو پوءِ ڪسرون ڪيئندو. انهي جي ان عادت لاءِ شاهه تشبيهه ڏني آهي -

جي پياري پاڻ ته، ڪرهو ٿي ٻاڙي پيئن.
(سر يمن ڪلياڻ)

پر تنهن هوندي به، ڪاڏتب جي پيٽ ۾ پاڻي گهٽ ئي پئي.

"ميا! پيئن نه موڪ (جالارو جل)" پسر سندس سنگهڻ جو حواس اهڙو ته تيز ٿئي جو پنجاهه ميلن جي مفاصلي کان به پاڻيءَ جي پرک ڪري سگهي.

اُٺ جا هٺيا، پلاڻ، سينگار:- انهي تي پلاڻ وجهڻ سان هنکي ڪيترن ئي ڪوڏن ۽ موتين جون مالهائون پاتيون وڃن. اوٺي پنهنجي وسعت آهر انهي جو سينگار ڪن. چانداڻي انهي کي ته جان کان وڌيڪ سينگارين. شاهه اهڙي ئي جو ورنن ڪيو آهي، جڏهن چوي ٿو:

ڳل ڳانا ياقوت جا، موتين ڳنيس مال (مالها)
ڪوئڻي (ريشمي) جي ڪرها، هموي (جهاز)
پاين حال (ٻهڪندم)

وري شاهه جڏهن سسئي ڀنڀور جو قصو بيان ڪيو آهي، ته ڀنڀور لاءِ ڪچاون وارن اُٺن جو ورنن ڪيو اٿس، اهو ٻڌائي ٿو ته اُن ۾ ڪچائي رکڻ جو رواج به اڳاٿو آهي. ڀٽائي رسالي لکجڻ کان هڪ سال اڳ يا ان کان به وڌيڪ.

ڪچاوا ڪرهن تي، جوڙيا جال جتن، ميان. (سر حسيني)

اُن ۾ سفر ڪرڻ سان پنڌ لاءِ ڪين ٿيندو هو، مڪران تان ڪيچ ڀنڀور تائين پيو اُن ۾ هاڪارو هو. جت به ڀيڄن ۽ گس کان واقف هوندا هئا. سر ڏيسي ۾ شاهه اهو سڀ پڌرو ڪيو آهي-

ڪاڏي ٿو مڪران جو؟ ڪاڏي ڪيچ ٿيو؟
ڏهڙو ساٿ ڀنڀور کان، ڪڏهن ڪونه پيو،
ڪوهيارو ڪامڻ (جادو) هڻي چوري چت ويو،
جنين جت نيو، تن اُٺن گهوري آهيان.

اُن جڏهن جاءِ وسرام ڪن، شاهه ان هنڌ کي "جهوڪ" ڪري ڪوٺيو آهي. پڻ اُن کي "مهري" ڪري ڪوٺيو ويو آهي ۽ اهين چوندي اُن کي سفر جو واهڻ چوڻيا جي ڏک ڏني آهي -

مرماڻ مهري، آيا جي جهوڪ ڪيا جهوڪ ۾،

يا

ڪيچان آيو قافلو، طرح مهاري لوڪ (رفتار)

سر سرپراڳ ۾ شاهه سڦري اُن لاءِ چيو آهي-

چهڙو پنهون پاڻ، تهڙي سنا سات جي.

يا

سينگار پائون، سيد چئي، ڳرها منجهه ڳوٺ.

يا

ٽلپارا (موڙ وارا) توڏن ڪي، ڳچيءَ سونهن جوڙ (ٽونر)

ٽونر، ڪانسواءِ ٽليون ۽ هلويون بہ. انن جي سينگار

جون شيون آهن، يعني انن جي پيرن ۾ پيرن پڌ جي

جيئن شاهہ چوي ٿو-

ٽليون، ٽونر، هلويون، وڻا پيرون چمڪائي،

لنگهيا لڪ، لطف چئي، ويا ڳرهل ڪڏائي.

اُٺ جو سفر:- اٺ ڀلاٽيو آهي؛ سفر سانگي

لاءِ. شاهہ واري وقت ۾ اگر ڪو هڪيو تڪيو وهٽ

حاظر هوندو هو، تہ اهو اٺ ئي هوندو هو.

"چانگي چڙهي آءُ تون؛ لال وراڻي لانگهہ." (سر مومل

راڻو) چوندي، شاهہ اٺ کي راڻي جو وهٽ ڪري پڌرو

ڪيو آهي. وري اٺ جو سفر ڪرڻ سان انهن بہ ت

ڪينهي جو گاڏين ۽ بسين جيان، هو وقت سر هلندو

۽ وقت سر پهچندو. اٺ جي ان عادت کان واقف

ڪندي، شاهہ مومل واتان چوايو آهي-

وٺ سوريندي ولهار، ويسو ليل پري،

موٽ مسافر سڄڻين! چانگي ٿي چڙهي،

راڻي لاءِ رڙي ويهي وهامي راتڙي.

اُن ڳنگا ٿي هلڻا (خاموش ٿي هليا) پوءِ هڻڻ باري،
آئون ڪا ڪندس باري.

سر ڊيسيءَ ۾ چوي ٿو-

ڳنگن جي ڳجهت (خاموشي) ڇڏڙي وڌيس پڇڙ پان.

اُن جون عادتون: هي جانور جو اهو سڀاءُ آهي جو اڪثر هو پنهنجن کان الڳ رهڻ پسند ڪري. پس سان ڳڏجي جهنگ مرڻ کان ڪڙهه ۾ ويهي اڪيلي سر لاٽو چري.

اُن نه وڃي وڳ (وار) سير، چري نه لاٽو
مڇي کي مجاز (مغروري) جو ٿو هي ۾ ٿاٽون (جاءِ).

يا

اُن نه وڃي وڳ سين، پڌو چري نه پور.

يا

اُن نه وڃي واڳ سين، چري نه چانگو.

اڪر اُن کي توهان سندس ڪڙهه ۾ چرندو ڏٺو هوندو ته هو آرام سان وات هلائيندو ڪنهن خيال ۾ لين ڊسڻ ۾ آيو هوندو. شاهه سندس ان عادت کي آڳاهه ڏانهن اشارو ڏيندي چيو آهي-

پيشانيءَ ۾ پرين جي، چانگي رکيو چمڪ،

اُن هڪ دفعو چڙيو ته اُٿي اُڙيو. ان وقت جي لاڏو ڏيس له، اهيو تکو ڪين وڻندو، رکيو ٿي ڪين. سر سسئي آبريءَ ۾ شاهه ان ڏانهن ڏيان چڪايو

مين مٿي سمرا (سفر جو سامان) کڻين سڌ ڪرين
ساٿ ٻنا هئو ٿين، اي پـر سنڌي سڃڻين.

اُن جو آواز:- اِيذاءُ اچڻ کان سواءِ اُن کين رڙي، پر ڪنهن حالت ۾ وڌيڪ بار هڻڻ ڪري رُني شاهه اُن جي ان عادت کي سمجهي واتان پڌرو ڪرايو آهي-

اڳي اُن رڙن ۽ مون پيري ماٺ ٿي.

وري جي اُن خاموش رهي تہ شاهه ان بابت ائين چوي-

پلاڻيندي پاڻ ۾، ڪڇو ڪين ڪنن.

اُن جي ان سياءُ کي خفي ٿي سمجهي چوي ٿي-

اُن ۾ آوري آڻ، ڏاگهن ڏٺي آهيان.

پر ان کان پوءِ نہ رڳو اُنن کي، پر هوءَ جتن، ڏيرن، واءُ، سج، چهرءَ چنڊ کي بہ پنهنجو ويري ٿي ڄاڻائي.

اُن ويري، اوٺار ويري، ويري ٽڙڙ مُ ڏير،
چو تو ويري واءُ ٿئو، جنهن لٽيا پنهوءَ پير،
پنجون ويري سج ٿئو، جهہ اُلهي ڪئي اوير،
ڇهون ويري چنڊ ٿئو، جهہ سدا نہ ڪيا سير،
ستون ويري چنڊ ٿئو، جو ڪڙيو نہ وڏي وير،
واهيري جي وير، ڇلو ڪريان ڇهرين!
(سر ديسي)

اُن جي خاموشي اختيار ڪرڻ لاءِ سر کوهياري ۾ شاهه چوي ٿو-

وڳيانيءَ جي طرح ظاهر ڪين ڪيو. شاهه جا بيت پڻ آئيون هجن، پر انهن اندر سائنس جا لڪل حوالا آهن. هڪ الڪ وڳيانيءَ جا لڪل آزمودا ۽ اصول درج ٿيل آهن. اهي محنت جا نقش آهن. اهڙي ريت شاهه جي رسالي جي هرهڪ بيت مان جان ۽ ني جان مشتن جو انيؤ ٿيندو، جئن **شري هري دلگير** چيو آهي -

شاهه جي شعر ۾ ٿي زندگي جوليون ماري،
ٿي لنوي الس لطيفي ۾ جا للڪار لطيف؛
شعر هن جو ٻڌيو، اڳوان اسان جو اعليٰ،
رهنما روح جو، همراهه ٻـ هوشيار لطيف.

سرڳواسي **شري ڪشنچند "بيوس"** وري چيو آهي -

شعر آهه شاهه جو، خود زندگي اسرار آهه!
شاعري پوشاڪ مان پيغمبري اظهار آهه!
هن عقيقي سمنڊ ۾، انيؤ سندا غوطا هڻي،
ٿي ٻها موتين جو آندو، ان جيو انبار آ،

سرڳواسي **شري نرملداس فانيءَ** جي چوڻ موجب -

نهڻ جي سون ۽ آهن؛ سهسين اکند پوليون،
اهڙو چئيو نـــ ني ڪنهن، پر بحر جو نظارو
نـــازڪ خيال **فاني** جوني عرافين جـــان،
مطلوب هاڻي جنهن سر تي فيض جو اشارو.

آهي، "ميا ٽيڙم مارا" (مار يندڙ).

اٿي ارائيندس (ٽون بد) ڇڏيو ته ڇيڪ (رولو) ٿيو، ڪارايان، ڪـــڙڻـو (ٽهـو)، وڃي پلاٽي پائيندس.

اٿن جي پيرن جا نشان مٽيءَ ڪان واريءَ ۾ ڇتا ٿيو پهن، جدهن ڏانهن شاهه اشارو ڪيو آهي. ڇي :- ڪج (ٽڪج) ۾ اجها ڪيهه (مٽي) ڳرد مٽي) بس گن گن جي اٺ جي اٺ مان هڪ قسم جـي بـوءِ ايندي آهي، "ايندي بوءِ بوٽن جي" چوندي سر معذوري ۾ شاهه ان ڏانهن اشارو ڪيو آهي.

اُٺ لاءِ پيار :- شاهه کي هن جيو لاءِ ايترو تـــ پيار آهي، جو "ڏاٿهن ڏڏي آهيان" چوندي به هو اٺن لاءِ قرب ڏيکارط ڪان سواءِ رهي ٿو سگهي.

جهه سر ساجن سيرين ۽ ٿهن اٺ م لـڳي اُس،
ساڳئي نموني سـئيءَ واٿان به چوايو اُٺس.
هو ارمان اٺن، ميان سـئيءَ جي سورن لاءِ.

اٿين چوندي شاهه ظاهر ڪيو آهي تـ اٺ احسان فراموش جيو ناهي.

- شاهه جيو وديا جو ماهر -

هيل تائين هند ۽ پاڪ جـي سنڌي اديبن شاهه کي فيلسوف، فقير، صوفي، سفير، رهنما شاعر ۽ عالم جو رتبو عطا ڪيو آهي، پر ڪنهن به ڪيس تجربيڪار

حاصل ڪيل آهن. ٢٠ اسمي مقالا ڪرم لاءِ خاص ٣ ڪوبه نون تيار ڪري ڏنل ۽ قبول پيل.

● مهاراشٽر ۽ گجرات بورڊن جي درسي ڪتابن ۾ ڇپائون قبول پيل ۽ هن وقت به ان ڪيترن ۾ وس ڀڄندي قرض ڪرڻ جي لمحا رکيل.

● The Indian PEN جو عمر ڀر جو ميمبر.

● "پسون سنسار" هفتيوار هندواسيءَ ۾ قسطن ۾ ڏني، سنڌي ساهتيه جگت ۾ ساهتيه جي هن وگيانڪ شاخ جي ڀرپور شروعات ڪيل ۽ ان ڏس ۾ "شاهه ۽ پسون" جون قسطون هفتيوار "سنڌو ڌارا" ۾ ڏئي شاهه جي هڪ جيو وگيانيءَ طور پڌرو ڪيل. هن ڪوشش کي ساهتيڪ ڪوچ ڏئي ڇٽيي.

● سنڌي ساهتيه ۾ طبع آزمائي ڪندي به انگريزي ۾ "مڇيه وگيان" (FISHERIES) تي ڪيترائي پيپر تيار ڪري ڀارت جي مشهور انگريزي اخبارن ۾ شايع ڪرايل ۽ ان ريت ڀارت سطح تي FISHERIES SCIENCETIST جو درجو حاصل ڪيل.

● گجراتيءَ ۾ سنڌيءَ جون ٥ ڪهاڻيون ترجمو ڪري ٻن ئن اخبارن ۾ شايع ڪرايل ۽ انهن کان سواءِ فشريز وگيان تي به گجرات جي سرڪاري قبول پيل اخبارن ۾ شايع ڪرايل. انهن کان سواءِ فشريز ڊپارٽمينٽ - گجرات سرڪار جي ٽماهي گجراتي اخبار "مڇيه وڪاس" جي سمپادڪي بورڊ تي رهيل.

— ڪمل پياسي

وڌايل وکون

● ساهتيہ جي شروعات ١٦ ورهين جي ڄمار ۾ ڪيم ۽ منهنجي پهرين ڪويتا ١٩٤٤ ۾ ڪراچيءَ مان نڪرندڙ هفتيوار ”چوڏس“ (سمپادڪ چوهڙمل هندوجا) ۾ شايع ٿي ۽ منهنجي پهرين ڪهاڻي ١٩٤٥ ۾ شري تيرٿ سپاهيءَ جي سمپادڪيءَ هيٺ نڪرندڙ ”هندو“ هفتيوار ۾ شايع ٿي.

● وقت به وقت ڀارت اندر نڪرندڙ سنڌي روزاني، هفتيوار، ماهوار، ٻماهي، ٽماهي اخبارن ۽ ساليانن رسالن ۾ منهنجون رچنائون شايع ٿينديون پئي رهيون آهن. پاڪستان مان ”مهراڻ“ رسالي ۾ به رچنائون شايع ٿي چڪيون. انهن اخبارن ۽ رسالن دئاران ننڍا وڏا انعام به حاصل ٿي چڪا آهن. جا منهنجي لاءِ همت افزائيءَ سوافق آهي.

● بمبئيءَ مان نڪرندڙ ”نيلم“ ماهوار، ٻڙودا مان نڪرندڙ ”پرڪاش“ ۽ ”سپيتا“ ماهوار جي سمپادڪيہ بورڊ تي رهي چڪو آهيان ۽ لکنو جي ”سنڌيت“ اخبار جي پرچي جي ساري ايڊيٽنگ به ڪئي اٿم.

● آڪاشواڻي احمدآباد ٻڙودا ۽ ڀڄ ڪيندرن تان ڪيترا جيوت (Live) پروگرام به ڏنا اٿم ۽ منهنجا ڪجهه دستخط به پڙهيا ويا آهن. ڪي گيت آڪاشواڻي جي ڄاڻو ڪلاڪار دئاران سنگيت ۾ به خاص اسمن طور اچي چڪا آهن - آڪاشواڻيءَ جو مقبول شاعر طور تسليم

Book Without the Knowledge of Life are useless.
Samuel Johnson

The art of writing is the art of restraint.
Hal Stabbins

SHAH AIN PASOON SANSAR

Literary Research

By: KAMAL PYASI
B-Sc (Hons) P.G. Dip F-Sc
(Bombay)

شري ڪمل پياسي

پسون سنسار ڪان مشهور ٿي
ويو آهي، ڇو ته ڪافي اپياس
ڪيو اٿائين ۽ گهڻو ڪجهه
لکيو اٿائين. اهڙي کوج جي
ڀاونا ڪيس 'شاهه ۽ پسون سنسار'
لکڻ لاءِ آماده ڪيو آهي.
هي وشيه نه صرف دلچسپ
آهي، بلڪ شاهه جي شعر
جو هڪ نئون پهلو پڻ اجاگر
ٿي ڪري. اسين سندس
ڪوشش جي دل و جان سان
آجيان ٿا ڪريون ۽ 'سنڌو دارا'
جي پاڙهڪن اڳيان پيش ٿا رکون.

بمبئي — سمپادڪ منڊل
١٦ ڊسمبر — "سنڌو دارا"
١٩٦٣ — هفتيوار

PYAS PUBLICATION
BooK No. 4

COVER DESIGN
By: GHANSHYAM SAGAR